

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**FARKLILIKLARA SAYGI EĞİTİM
PROGRAMININ İLKOKUL
ÖĞRENCİLERİNİN FARKLILIKLARA
SAYGI VE EMPATİK EĞİLİM
DÜZEYLERİNE ETKİSİ**

EZGİ ESENTÜRK

**REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
BİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

Antalya, 2022

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**FARKLILIKLARA SAYGI EĞİTİM PROGRAMININ İLKOKUL
ÖĞRENCİLERİNİN FARKLILIKLARA SAYGI VE EMPATİK EĞİLİM
DÜZEYLERİNE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ezgi Esentürk

Danışman: Doç. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Antalya, 2022

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçalarda gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışimde alıntı yaparak yazdığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

31.08.2022

EZGİ ESENTÜRK

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ezgi ESENTÜRK'ün bu çalışması 02.08.2022 tarihinde jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Tezli Yüksek Lisans Programında **Yüksek Lisans Tezi** olarak **oy birliği** ile kabul edilmiştir

İMZA

Başkan : Doç. Dr. Sakine Gülfem ÇAKIR ÇELEBİ
(Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye DERİN
(Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Psikoloji Bölümü)

Üye (Danışman) : Doç. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ
(Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı)

YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ADI: Farklılıklara Saygı Eğitim Programının İlkokul Öğrencilerinin Farklılıklara Saygı ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi

ONAY: Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun tarihli ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Güçlü ŞEKERCİOĞLU

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

“Farklılıklara saygı eğitim programının ilkokul öğrencilerinin farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeylerine etkisi” konulu tezimi uzun ve yoğun geçen bir sürecin sonunda tamamladım. Tezimin eğitim bilimleri alanına katkı sunmasını umarım.

Tez yazma sürecim boyunca bana vakit ayıran, destek olan ve çalışmamı tamamlamamda büyük emeği olan Doç. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ’a teşekkürü borç bilirim. Çalışmalarım boyunca benden desteğini esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma ve çalışmamı gerçekleştirdiğim Mustafa Necati İlkokulu idare ve öğretmenlerine en derin hislerimle teşekkür ederim.

Ezgi ESENTÜRK

Antalya, Ağustos 2022

ÖZET

FARKLILIKLARA SAYGI EĞİTİM PROGRAMININ İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN FARKLILIKLARA SAYGI VE EMPATİK EĞİLİM DÜZEYLERİNE ETKİSİ

ESENTÜRK, Ezgi

Yüksek Lisans, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Ağustos 2022, 84 sayfa

Araştırmanın amacı, ilkokul öğrencilerine yönelik geliştirilen Farklılıklara Saygı Eğitim Programı'nın öğrencilerin farklılıklara saygı tutumlarına ve empatik eğilimlerine etkisini incelemektir. Bu araştırmanın modeli 3x3'lük ön test, son test, izleme testli; deney, kontrol, plasebo gruplu yarı deneysel modeldir. Araştırmanın bağımsız değişkeni, deney grubuna uygulanan Farklılıklara Saygı Eğitim Programı'dır. Araştırmanın bağımlı değişkenleri ise, öğrencilerin farklılıklara saygı tutumu ve empatik eğilimleridir. Programda ön test, son test ve izleme testi olarak üç gruba da Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma, Konya iline bağlı, merkez ilçelerden birinde bulunan bir devlet ilkokulunda, 2020- 2021 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan 9 deney grubu, 7 plasebo, 8 kontrol grubu için seçilen toplamda 24 üçüncü sınıf öğrencisiyle yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan sekiz haftalık Farklılıklara Saygı Eğitim Programı deney grubuna uygulanmıştır. Aynı zamanda plasebo grubu ile de oturumlar düzenlenmiş fakat farklılıklara saygı ve empati konularını içermeyen etkinlikler uygulanmıştır. Kontrol grubuna ise hiçbir müdahale yapılmamıştır.

Deney grubunun ön test ve son test puanları arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için yapılan Friedman Testi sonuçlarına göre, farklılıklara saygı puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu fakat empatik eğilim puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bulunmuştur. Diğer bir ifade ile uygulanan program deney grubunun farklılıklara saygı düzeyini artırırken empatik eğilim düzeylerini etkilememiştir. Plasebo ve kontrol gruplarının ön test ve son test puanları analiz

edildiğinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Son testten altı hafta sonra uygulanan izleme testi puanları analiz edildiğinde ise deney grubunda son testte farklılıklara saygı testi için elde edilen anlamlı farklılığın korunduğu görülmüştür. Deney, plasebo ve kontrol gruplarının son test puanlarının analizi için yapılan Kruskal Wallis H Testi sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ancak farklılığın hangi iki gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney-U testine göre ikili karşılaştırmalarda anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Farklılıklara Saygı, Empati, İlkokul Öğrencileri

ABSTRACT

THE EFFECT OF THE RESPECT FOR DIVERSITY EDUCATION PROGRAM ON THE LEVELS OF RESPECT FOR DIVERSITY AND EMPATHIC TENDENCIES OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

ESENTÜRK, Ezgi

Master Thesis, Guidance and Psychological Counseling Program

Supervisor: Assoc. Prof. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

August 2022, 84 pages

The aim of this study is to examine the effect of the Respect for Diversity Training Program developed for primary school students on students' respect for diversity attitudes and empathic tendencies. In this study, a quasi-experimental design with pre-test, post-test and follow-up test control and placebo groups was used. The independent variable of the research is the Respect for Diversity Training Program applied to the experimental group. The dependent variables of the study are the students attitude of respect for diversity and their empathic tendencies. Respect for Diversity Scale and Ka-Si Empathic Tendency Scale were administred to three groups as pre-test, post-test and follow-up test in the program. The participants of this study are 24 third grade students (9 experimental group, 7 placebo, and 8 control group) who were continuing their education in a public primary school in one of the central districts of Konya in 2020-2021 academic year. An 8-week Respect for Diversity Training Program, which was prepared by the researcher was administred to the experimental group. At the same time, with the placebo group, sessions that did not involve activities about respect for diversity and empathy were implemented. No intervention was made to the control group.

According to the results of the Friedman Test conducted to test the significance of the difference between the pre-test and post-test scores of the experimental group, it was found that there was a significant difference between respect for differences scores, but no significant difference between empathic tendency scores. In other words, while the program applied increased

the experimental group's level of respect for diversity, it did not affect the empathic tendency levels. When the pretest and posttest scores of the placebo and control groups were analyzed, no significant difference was found. When the follow-up test scores applied six weeks after the post-test were analyzed, it was observed that the significant difference obtained for the respect for differences test in the experimental group was preserved in the post-test. According to the Kruskal Wallis H Test results for the analysis of the post-test scores of the experimental, placebo and control groups, a significant difference was found between the groups. However, according to the Bonferroni-corrected Mann-Whitney-U test, which was performed to determine which two groups the difference originated from, no significant difference was found in pairwise comparisons.

Keywords: *Respect for Diversity, Empathy, Primary School Students*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
TABLOLAR LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1 Problem Durumu	3
1.2 Araştırmanın Amacı ve Problemleri	4
1.3 Araştırmanın Önemi	5
1.4 Araştırmanın Sayıltıları	8
1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları	8
1.6 Tanımlar... ..	9

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Farklılıklara Saygı	10
2.2 Farklılıklara Saygı Eğitimi	16
2.2.1 Farklılıklara Saygı Eğitiminin Tarihçesi	16
2.2.2 Farklılıklara Saygı Eğitiminin Amaçları ve Özellikleri	17
2.2.3 Farklılıklara Saygı Eğitiminin Temel Bileşenleri	18
2.2.3.1 Farklılıklara Saygı Eğitiminde Kültür ve Etnik Köken	18

2.2.3.2 Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Dil	19
2.2.3.3 Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Cinsiyet	20
2.2.3.4 Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Engellilik.....	20
2.2.3.5 Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Aile.....	23
2.4 İlgili Araştırmalar	23
2.4.1 Yurtdışında Yapılan Araştırmalar	24
2.4.2 Yurtiçinde Yapılan Araştırmalar	25

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1 Araştırma Modeli.....	29
3.2 Çalışma Grubu	31
3.2.1 Çalışma Grubunun Özellikleri.....	33
3.2.2 Çalışma Grubunu Oluşturan Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının Ön Test Sonuçları	33
3.3 Veri Toplama Araçları.....	32
3.3.1 Kişisel Bilgi Formu	34
3.3.2 Farklılıklara Saygı Ölçeği.....	34
3.3.3 Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği – Çocuk Formu.....	34
3.4 Verilerin Toplanması	32
3.5 Program Geliştirme Süreci	36
3.6 Deneysel İşlem	36
3.7 Verilerin Analizi	43

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1 Birinci Amaca Yönelik Bulgular.....	43
4.2 İkinci Amaca Yönelik Bulgular.....	44

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1 Sonuç ve Tartışma	49
5.2 Tartışma	56
5.3 Öneriler.....	56
5.3.1 Araştırmacılara Yönelik Öneriler	56
5.3.2 Uygulamacılara Yönelik Öneriler	56
KAYNAKÇA.....	58
EKLER.....	69
Ek-1: Veli İzin Formu	69
Ek-2: Kişisel Bilgi Formu	71
Ek-3: Farklılıklara Saygı Ölçeği.....	72
Ek-4: Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği.....	73
Ek-5: Farklılıklara Saygı Ölçeği Kullanım İzni	74
Ek-6: Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği Kullanım İzni.....	75
Ek-7: İnsanlar Rengârenktir Etkinliği.....	76
Ek-8: Onunla Oynar Mısın Etkinliği	77
Ek-9: Kahoot Yarışması Etkinliği	78

Ek-10: Farklı Farklı Kùltürler Etkinliği	79
Ek-11: Aile Resimleri Etkinliği	80
Ek 12: Empati Adımları Etkinliği.....	81
Ek 13: Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma İzni	82
Ek 14: Etik Kurul İzni	83
ÖZGEÇMİş	84
İNTİHAL RAPORU	85
BİLDİRİM	86

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Araştırma Deseni.....	30
Tablo 3.2. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarına Ait Demografik Bilgiler.....	32
Tablo 3.3. Farklılıklara Saygı ve KaSi Empatik Eğilim Ölçeği Ön Test Puanlarının Kruskal Wallis H Testi Sonuçları	32
Tablo 4.1. Ön Test- Son Test- İzleme Testi Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığı İçin Yapılan Friedman Testi Analizi Sonuçları.....	43
Tablo 4.2. Deney Grubu Ön Test- Son Test- İzleme Testi Puanları İkili Ölçümler İçin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları	46
Tablo 4.3. Farklılıklara Saygı ve KaSi Empatik Eğilim Ölçeği Son Test ve İzleme Testi Puanlarının Kruskal Wallis Testi Sonuçları.....	47
Tablo 4.4. Farklılıklara Saygı Ölçeği Son Test Puanlarının İkili Karşılaştırmalar İçin Mann Whitney-U Testi Sonuçları.....	47

KISALTMALAR LİSTESİ

KEDV: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı

N: Örneklem sayısı

r: Etki büyüklüğü

U: Mann-Whitney U değeri

z: Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi değeri

FSEP: Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı

FSÖ: Farklılıklara Saygı Ölçeği

Ka-Si: Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği

BÖLÜM I

GİRİŞ

İnsanlar arasında cinsiyet, etnik köken, ten rengi, sosyal sınıf, fiziksel özellikler, engellilik gibi farklılıkların olması doğaldır. Ancak toplumsal yaşamda oluşturulan genellemelerin varlığı bu genellemelerin dışında kalan kişileri dezavantajlı hale getirmektedir. Bireyler, kendilerinden farklı özelliklere sahip kişilere karşı üstünlük duyma, takdir etme veya küçümseme gibi davranışları ilk çocukluk yıllarında öğrenirler. Bu sebeple eğitim kurumlarında, çocukları ön yargı ve ayrımcılık hakkında düşünmeye teşvik eden, ayrımcılığa karşı harekete geçiren, farklılıklara saygı gösterilmesini öğreten uygulamaların artırılmasının faydalı olacağı söylenebilir (Wagner, 2017). Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren farklılıklara saygı duyma konusunda eğitim alırlarsa farklılıkları kabul edip bunu yetişkin olduklarında da sürdürebilirler. Bu yüzden eğitimin ilk yıllarından itibaren hoşgörü, farklılık ve saygı gibi konular öğrenme sürecinde yer almalıdır (Rahmawati, 2020).

Öğrenciler, kendilerine ve başkalarına saygı göstermeyi, empati kurmayı ve kalıp yargılarını esnetmeyi öğrendiğinde hoşgörü gelişir. Öğrencilere güvenli ve kendilerini ifade edebilecekleri hoşgörü içeren bir eğitim ortamı sağlandığında, toplum da bu yönde gelişim gösterebilir (Katz, 2008). Küçük yaş grubundaki çocuklara uygulanacak programlar ile farklılıklara saygı tutumunun geliştirildiği söylenebilir. Üner (2011), araştırmasında farklılıklara saygı eğitiminin çocukların olumlu benlik algısı ve öz değer geliştirmesinde, empati kurmada, ön yargılarını yıkmada fayda sağladığı ve tüm gelişim alanını olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye’de bu konuda uygulanan programlar ile çocukların farklılıklara saygı tutumlarının olumlu yönde geliştiği görülmektedir (Eren, 2015; Topçubaşı, 2015; Yıldız, 2019). Günümüzde, sosyal hayat ve iş hayatında bireylerin farklılıklarla bir arada olma ve çatışma çözme becerilerinin gelişmiş olması beklenmektedir. Empati tutumu ise bu becerilerin kazanılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak eğitim sistemi, bilişsel yeterliliklere daha fazla odaklanmakta, bu becerileri arka planda bırakmaktadır (Pala, 2008). Yapılan çalışmalarda, empati konusunda uygulanan programların küçük yaş grubundaki çocukların empati becerisini geliştirdiği görülmektedir (Özer,

2016). Yüksek Usta (2019), araştırmasında uyguladığı programın 60-72 aylık çocukların empati, farklılıklara saygı ve duygusal zekâ düzeylerini olumlu yönde etkilediğini bulmuştur. Araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde, farklılıklara saygı eğitimi verilen küçük yaş grubundaki çocukların farklılıklara saygı ve empati tutumlarının olumlu yönde etkilendiği görülmüştür.

Eğitim ortamı içerisinde hoşgörü ve saygı ortamının devam edebilmesi için öğrencilerin, farklılıklarla başa çıkmaya alışmaları gerekmektedir (Widodo ve diğerleri, 2019). Yapılan araştırmalar, okullarda mülteci bireylerin genellikle damgalandıklarını ve ırkçı lakap takma, alay etme, sosyal izolasyon ve ayrımcılık şeklinde ön yargıya dayalı zorbalığın hedefi haline geldiklerini ileri sürmektedir (Earnest ve diğerleri, 2015). Zorbalık konusunda verilecek mücadelede, çocuklara kültürel geçmiş ve fiziksel görünümünden bağımsız olarak tüm insanlara saygı duymanın öğretilmesi gereklidir. Çocuklar, akranlarının farklı kültürel geçmişlerini zenginlik olarak görebildiklerinde, sınıf iklimi olumlu yönde etkilenir ve öğrenciler kendilerine ve başkalarına saygı duyarlar (Brown ve diğerleri, 2003).

Farklılık sadece etnik köken ile sınırlı değildir. Farklılığın engellilik boyutu, okullarda 2000 yılından itibaren yaygınlaştırılan kaynaştırma eğitiminde karşımıza çıkmaktadır. Özel eğitim gereksinimi olan çocukların normal sınıflarda eğitim görmesini sağlayan bu uygulama, farklı özellikteki öğrencileri bir araya getirmiştir. Kaynaştırma öğrencilerinin okullarda akranları tarafından kabul edilmesi, gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple öğrencilerin, özel gereksinimli bireyler konusunda farkındalık kazanmaları, onlara yardım etme konusunda bilgi sahibi olmaları ve karşılıklı etkileşime girmeleri gerekmektedir (Koçbeker Eid, Saban ve Uygun, 2017). Öğrencilerin, farklılıklara saygı duyma konusunda alacağı eğitim özel gereksinimli öğrencilere yönelik olumlu bir bakış açısı kazandırmayı sağlarken, bu kazanım özel gereksinimli öğrencilerin akranlarından alacakları destek sayesinde daha fazla gelişim göstermelerini de sağlayabilir.

Farklılığın diğer boyutlarından olan cinsiyet ise, değişmez cinsiyet rolleri olduğu yanılgısı ile toplumda ayrımcılığa sebep olabilir. Ancak cinsiyet rolleri zamanla ve kültüre göre değişebilmektedir (Bora, 2012). Toplumun cinsiyetlere atfettiği roller, kız ve erkek çocuklarının yaşam tarzlarından meslek seçimlerine ve giyeceği kıyafete kadar vereceği kararlar üzerinde etkili

olabilmektedir. Ancak cinsiyet konusundaki farklılıkları da kapsayan bir farklılığa saygı eğitimi ile çocuklar, kızların ve erkeklerin her alanda başarılı olabileceklerini, karar verirken cinsiyetlerinin değil ilgi ve yeteneklerinin belirleyici olduğunu öğrenebilirler (Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı - KEDV, 2006). Toplumumuzda son dönemlerde oldukça fazla gündeme gelen kadına şiddet olayları düşünüldüğünde, ilkokul çağlarından itibaren verilecek cinsiyet konusunu da kapsayan farklılıklara saygı eğitiminin önem kazandığı söylenebilir.

Farklılıklara saygı eğitimi, eleştirel düşünebilme, ön yargı ve adaletsiz davranışlara karşı durabilme ve işbirliği sağlama becerilerinin gelişmesini desteklemektedir. Bu eğitim, çocukların benliklerini keşfederek kendisine ve çevresindekilere değer verip saygı duyabilen, olayları farklı bakış açıları ile değerlendirebilen bireyler olmasına katkı sağlamaktadır (Wolpert, 2002). Başkalarına saygı duyan çocuklar, farklı geçmişe ve yeteneklere sahip bireylerle arkadaşlık kurabilir ve bu kişilerin katkılarına değer verebilirler. Başkalarına karşı saygı duyabilen öğrenciler, adaletsiz davranışların karşısında ve çevresindekileri olumsuz etkileyecek davranışlardan uzak durabilirler (Katz, 2008).

1.1. Problem Durumu

Farklılıklara saygı konusunda eskiden beri bir takım problemlerin yaşandığı bilinmektedir. Ancak günümüzde sosyal medyanın ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ve bilinçsiz kullanılması, asılsız haberlerin ve provokatif içeriklerin paylaşılması bu problemleri giderek arttırmıştır. Bu sebeple hoşgörü ve saygı, tartışılması gereken hassas bir konu haline gelmiştir (Widodo ve diğerleri, 2019). Saygı ve sorumluluk, geleceği inşa etmek için temel değerler olarak hizmet eder. Öğrencilere bu değerleri içselleştirme ve uygulama fırsatı verilmelidir ki bu değerler yaşam boyu sürecek alışkanlıklara dönüşebilsin (Durnil, 1999). Milli Eğitim Bakanlığı, 2017 yılında sunduğu programda milli ve manevi değerlerin önemini vurgulamıştır. Bu değerler arasında yer alan farklılıklara saygı değeri, bireylerin ön yargılarını kırarak aralarındaki farklılıkları kişiselleştirmeden insan olarak başkalarına saygı duymasını içermektedir (Güven, 2012). Erken yaşta verilecek farklılıklara saygı eğitimi; çocukların kendi özelliklerinin farkına varmasına,

diğerlerinin farklılıklarını tanıyıp saygı göstermesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir (Mercin ve Diksoy, 2017).

Türkiye, son dönemlerde aldığı yoğun göç sebebiyle farklı kültürlerin bir arada yaşadığı bir yer haline gelmiştir. 2020 yılı sonundaki verilere göre dünya üzerinde 26.4 milyon mülteci bulunmaktadır. Ülkemizde ise geçici koruma altında bulunan bireylerin sayısı 3.65 milyon kadardır. Bu sayının büyük kısmını Suriyeli bireyler oluşturmaktadır (UNHCR, 2020). Farklı kültürlerden gelen bireylerin bir arada yaşayabilmesi için bir uyum süreci gerekmektedir. Ancak bu uyum her zaman sağlanamamakta, farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar oluşabilmektedir. Bu çatışmaları engellemek ve bunlarla başa çıkabilmek için ülkeler, farklılıklarla baş etme politikalarına öncelik vermektedir (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015). “Savaş, göç gibi toplumsal gerçeklerin neden olduğu sorunların üstesinden gelmenin bir yolu farklılıklara saygı ve birlikte yaşama becerisinin gelişmesinde yatmaktadır” (Yüksek Usta, 2019, s. 3). Oldukça fazla göç alan Türkiye’de, farklı kültürlerin bir arada olmasından kaynaklanabilecek karmaşalarla başa çıkabilme ihtiyacı, farklılıklara saygı programlarının önemini arttırmıştır. Farklılıklara saygı programlarıyla gerçekleştirilen eğitimin erken yaşta başlaması ise farklılıklara saygı gösteren bireylerin yetişmesini sağlayacaktır (Özkabak Yıldız, 2018).

Okullarda, öğrenciler arasındaki farklılıkların artması ile ayrımcılığın daha belirgin hale geldiği, çocukların kendisinden farklı özelliklere sahip kişileri kolayca damgalamaya ve dışlamaya başladığı söylenebilir. Yabancı uyruklu öğrencilerin karşılaştıkları sosyal dışlanma, yalnızca okula uyumlarını değil, genel psikososyal sağlıklarını da olumsuz etkileyebilmektedir (Szaflarski ve Bauldry 2019). Toplumsal barışı sağlamayı amaçlayan programlar, çocukların kendilerini takdir etmeyi öğrenmelerine ve öz değerlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Bu katkının, kişiler arası ilişkileri güçlendirme ve şiddet olaylarını önlemede etkili olduğu görülmektedir (Clayton ve diğerleri, 2001).

1.2. Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Bu araştırmanın amacı, her geçen gün daha fazla çok kültürlü bir ülkeye dönüşen Türkiye’de, ilkökul öğrencilerine yönelik hazırlanan farklılıklara saygı eğitim programının,

katılımcıların farklılıklara saygı ve empatik eğilimleri üzerindeki etkililiğini ortaya koymaktır. Etkililiği test edilecek farklılıklara saygı eğitim programı cinsiyet, sosyal yaşam, engel durumu ve farklı kültürel geçmiş alanlarındaki farklılıklara saygı duyma konularını içermektedir. Bu programın, aynı zamanda çocukların empati kurma becerilerine katkı sağlaması da beklenmektedir. Bu araştırma ile sosyal yaşamlarında sıkça farklı kişilere rastlayan bireylerin ön yargılarını kırarak empatik bir şekilde farklılıklara saygı duymasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. Deney, kontrol ve plasebo grubu öğrencilerinin Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ön test-son test-izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. Farklılıklara Saygı Eğitim Programı uygulanan deney grubu öğrencileri ve program uygulanmayan kontrol ve plasebo grubu öğrencilerinin Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği son test ve izleme testi puanları arasında, anlamlı bir farklılık var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Bireyleri birbirinden ayıran, doğuştan veya sonradan edinilen cinsiyet, engellilik, kültür ve etnik yapı, aile yapısı gibi farklılıklar vardır. Gruplar arasındaki farklılıklar, düşmanlık, öfke gibi bazı olumsuz duygulara sebep olmakta ve bu da önyargılara yol açabilmektedir (Allport, 1954). Yaşamın doğal bir parçası olan bu farklılıklara saygı duyabilmek, ön yargıyı önlemekte ve bireylerin farklı kişilere saygı gösterebilmeleri için kendi özelliklerini tanımasını ve olumlu bir kişilik geliştirmesini sağlamaktadır (Sink, 2002). Çeşitliliğin bulunduğu bir toplumda yaşayan bireylerin ise farklılıklarla olan etkileşimi, akademik, kariyer ve kişisel-sosyal gelişimlerine de katkıda bulunmaktadır (Ponterotto, Mendelowitz ve Collabolletta, 2008). Ayrıca öğrenciler çeşitliliklerle ilgili konuları öğrendiklerinde ve uyguladıklarında, bireysel ve toplumsal boyutta yaşamları boyunca kullanabilecekleri yeni sosyal beceriler geliştirmektedir (Zimmerman, Aberle ve Krafchick, 2005).

Okul çağlarından itibaren çocukların sosyal çevreleri genişler, farklı ve benzer bireyler ile bir arada olmaya başlarlar. Öğrencilerin ve öğretmenin etnik kökenleri, hangi bölgeden veya şehirden oldukları, sınıf farklılıkları, göçmenlik durumları ve cinsiyet gibi çok sayıda faktör, sınıf dinamiklerinin kendine özgü doğasını etkiler. Öğretmenler, öğrencilerin ırk ve diğer farklılıkları öğrenmelerini destekleyen materyaller getirdiğinde, çocuklar bu konuları kolayca öğrenebilirler (Bolgatz, 2005). Birçok çocuk, yaşamlarında eşit fırsatlara sahip olamamakta ve bu yaşamların getirdiği farklılıklar ile okullarda bir araya gelmektedir. Türkiye’de, okul öncesi eğitim zorunlu olmadığı için çocukların sosyal çevre edinmeye başladıkları dönemin ilkökul çağları olduğu söylenebilir. Ülkemizde, özellikle son yıllarda geçici koruma altındaki çocukların okullardaki mevcudu artmakta ve dil, aile yapısı ve kültür gibi farklılıklara sahip çocuklar aynı sınıflarda eğitim görmektedir. Okullardaki Suriyeli öğrenci sayısının verileri incelendiğinde, 2014-2015 eğitim yılında okullarda 40.000 öğrenci bulunurken; bu sayı 2019-2020 eğitim yılında 659.450’dir (MEB, 2019). Göç İdaresi Başkanlığının 2021-2022 verilerinde, okul çağındaki yabancı uyruklu çocukların sayısının 1.365.884 olduğu görülmektedir. Ocak 2022 itibariyle okula kayıtlı yabancı uyruklu öğrenci sayısı 935.731’dir (MEB, 2022). Bu durumun, farklılıklarla ilişki kurulması ve güven ortamının sağlanması, eğitim ortamının yeniden düzenlenmesi gibi ihtiyaçları da beraberinde getirdiği söylenebilir (Howard, 2007). Farklılıklara saygı, çocukluktan itibaren öğretilirse barışçıl bir toplum oluşturulabilir. İnsanlar, farklılıklara saygı duyma değeri aracılığıyla farklılıkları toplumun gücü olarak algılayabilirler (Gürdoğan Bayır, 2019). Birbirlerinin kültürlerine yabancı olan çocukların ön yargılarını kırmak için temasa geçmeleri, birbirlerini tanımaları ve farklı kültürler konusunda bilgi sahibi olması faydalı olabilir. Bu sebeple farklı ülkelerin kültürel özelliklerini öğreten ve bunların bir zenginlik olduğunu vurgulayan programlar, öğrencilerin farklı kültürlerle karşı olumlu bakış açıları geliştirmesi bakımından önemli görülebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı verileri incelendiğinde kaynaştırma öğrencilerinin mevcudunun yıllara göre arttığı görülmektedir. 2001-2002 yılında kaynaştırma öğrencilerinin sayısı 29.074, 2010-2011 yılında 93.000 iken, bu sayı 2016-2017 yılında 242.486 olmuştur. İlkokula devam eden kaynaştırma öğrencilerinin verileri incelendiğinde, 2010-2011 yılında 84.580 öğrenci bulunmaktadır. Bu sayı 2016-2017 yılında 94.897 iken, 2020-2021 yılı verileri incelendiğinde ilkokullardaki kaynaştırma öğrencilerinin sayısının 114.991 olduğu

görülmektedir (MEB, 2022). Bu verilere göre, kaynaştırma öğrencilerinin sayısının artması ile birlikte engel konusunda farklılıklara sahip öğrencilerin bir arada daha fazla bulundukları söylenebilir. Bu durumda, öğrencileri engelli bireyler konusunda bilgilendirmek, empatik eğilimlerini arttırmak ve doğru davranışları öğretmek için engel konusunda farklılıklara saygı duymayı içeren programlara ihtiyaç duyulabilir.

Toplumsal yaşantının değişmesi ve kadının iş yaşamında daha fazla yer alması, cinsiyet rollerindeki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri incelendiğinde, 25 yaş ve üstü yaşta olup en az üniversite mezunu olan kadınların 2008 yılındaki oranı %7.6 iken, 2020 yılında bu oran %19.9 olmuştur. 2020 yılında yapılan eğitim durumuna göre iş gücüne katılım araştırmalarında, kadınların eğitim seviyesi arttıkça iş gücüne katılımının arttığı görülmüştür (TÜİK, 2022). Bu sebeple bireylerin küçük yaştan itibaren cinsiyetler konusundaki kalıp yargıları farkına varmaları ve meslek seçimi, ev işleri, ilgi duyulan sporlar gibi konuların cinsiyete göre farklılaşmadığını öğrenmesi faydalı olabilmektedir. Cinsiyet çeşitliliği konusundaki kalıp yargıları azaltmaya yönelik yapılan eğitimler, ilkokul çağlarındaki çocukların cinsiyetçi varsayımlarını etkileyen, kısıtlayıcı toplumsal cinsiyet kavramlarını sorgulamalarına yardımcı olabilen müdahalelerdir (Ryan ve diğerleri, 2013). Farklılıklara saygı programlarında yer verilecek cinsiyet farklılıkları konusu çocukların yeni toplumsal düzene daha iyi uyum sağlaması ve kalıp yargıların farkına varmalarına yardımcı olması bakımından önemli görülebilir.

İnsanların birbirlerine zarar verici davranışlarda bulunması, başkalarının yaşamına, seçimlerine ve kendilerinden farklı özellikte olan bireylere karşı tepki ve şiddet göstermesi son dönemlerde artmakta ve bireylerin ruhsal problemler yaşamasına sebep olmaktadır (Brown ve diğerleri, 2011). Şiddet olaylarının azaltılmasına yönelik yapılan çalışmalarda öfkeyi kontrol etmek ve çatışma çözme becerilerini geliştirmek, çocuklara bir sorun olduğunda nasıl tepki vereceklerini öğretir ancak başkalarına saygı duymanın ve güvenlik duygusunun genel olarak çatışmaları azalttığı bir iklim yaratmazlar (Katz, 2008). Bu sebeple farklılıklara saygı duymayı arttıran programlar, olumlu okul iklimine katkı sağlayarak okullarda şiddetin azaltılması konusunda önleyici bir etki gösterebilir.

Yapılan literatür taramasında, Türkiye’de farklılıklara saygı konusunda ilkokul öğrencilerine yönelik hazırlanan programların sayısının az olduğu görülmüştür (Örn. Eren, 2015; Topçubaşı, 2015; Özkabak Yıldız, 2018). Pandemi koşullarından dolayı okulların uzaktan eğitime geçmesi nedeniyle program hibrit olarak uygulanmıştır. Bu açıdan araştırma, yüz yüze ve uzaktan olarak oluşturulan etkinliklerin öğretmenlere yol göstermesi, geliştirilerek uygulanması ve her iki uygulama şekline olanak sağlayabilir. Farklılıklara saygı duyulmasını ve empati becerisini geliştirmeyi amaçlayan bir programı içeren bu çalışmanın konu bağlamında literatüre katkı sağlayacağı ve konuyla ilgili çalışmalara dikkat çekeceği düşünülmektedir. Bu amaçla yapılan çalışmada, Farklılıklara Saygı Programının ilkokul öğrencilerinin farklılıklara saygı ve empati düzeyini arttırmada etkililiği incelenmiştir.

1.4. Araştırmanın Sayıtları

- Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının, araştırmada ölçülmek istenen özellikleri ölçmeye uygun olduğu varsayılmaktadır.
- Katılımcıların araştırmada kullanılan ölçeğe verdikleri yanıtların gerçek görüşlerini yansıttığı varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Bu araştırma, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Konya ilinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı bir ilkokula devam eden 3. sınıf öğrencileri ile sınırlıdır.
- Araştırmanın sonuçları, Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği’nden elde edilen veriler ile sınırlıdır.
- Araştırma, ilkokul öğrencilerine yönelik sekiz haftalık olarak geliştirilen Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı ile sınırlıdır.
- Yüz yüze planlanan ve başlatılan çalışma, pandemi önlemleri nedeniyle hibrit olarak devam etmiştir. Etkinlikler, çevrim içi araçların sunduğu imkânlarla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Farklılıklara Saygı: Farklılıklara saygı, cinsiyet, aile ve sosyal yaşam, engel durumu, farklı kültürel geçmiş olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Ekmişoğlu, 2007).

Farklılıklara Saygı Eğitimi: Farklılıklara saygı eğitimi, bireylerin sahip oldukları yaşama, gelişme, eğitim ve korunma haklarını kullanabilmesi ve bu haklarını kullanmasındaki engellerin kaldırılması yönündeki çalışmalardır (MEB, 2006).

Empati: Empati, bireyin karşısındaki kişinin duygularını, düşüncelerini doğru şekilde anlaması ve anladığını ona iletmesi sürecidir (Rogers, 1983).

Empatik Eğilim: Empatik eğilim, bireyin başkalarının yaşantı ve duygularını anlama potansiyelidir. Empatik eğilim, duygusal empati ve bilişsel empati olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır (Kaya ve Siyez, 2010).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, sırasıyla farklılıklara saygı, farklılıklara saygı eğitimi, farklılıklara saygı eğitiminin tarihçesi, amaçları ve özellikleri, temel bileşenleri başlıkları altında kuramsal çerçeveye; farklılıklara saygı ve empati ile ilgili çalışmalar başlıkları altında alanyazındaki ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Farklılıklara Saygı

Farklılık, “Farklı olma durumu, ayrımlılık, başkalık” ve “Doğal, toplumsal ve bilince dayanan her olay ve olguyu bütün ötekilerden ayıran özellik” anlamlarında kullanılmaktadır (TDK, 2019). İki yaşlarında fiziksel farklılıkları keşfetmeye başlayan çocuklar, üç ve dört yaşlarına geldiklerinde bu konudaki meraklarının giderilmesine ihtiyaç duyarlar. Beş yaşlarında ise kendi kimliğini anlamaya, kültürel ve ırksal farkları keşfetmeye başlarlar, farklılıkların nedenlerini daha iyi anlayabilirler (Stern ve Bettmann, 2000). Öksüz ve Güven’e (2012) göre, bireylerin oluşturduğu farklılıklar üç bileşene ayrılır. Bu bileşenlerden birincil olanı doğuştan getirilen farklılıklar, ikincili sonradan kazanılan, üçüncülü ise örgütsel farklılıklar oluşturmaktadır. Birincil bileşeni oluşturan farklılıklar, araştırmacılar tarafından farklı isimlerle de kullanılan cinsiyet, etnik köken, engellilik, cinsel yönelimdir. Bu farklılıklar, bireyler tarafından doğuştan getirildikleri için benlik saygısının temelini oluşturma, dünya görüşünün oluşması ve sosyalleşmede önemli etkenlerdir. Bahsedilen farklılık yaklaşımları bireyin doğuştan getirdiği ve değiştirilemeyen farklılıklar olması açısından ortak özelliktedir. İkincil bileşeni, bireyin sonradan edindiği ve değiştirmesi mümkün olan farklılıklar oluşturmaktadır. Bu farklılıklar din, eğitim, sosyoekonomik düzey, gelir düzeyi, medeni durum, iş deneyimi ve coğrafi konumdur. Örgütsel farklılıklardan oluşan üçüncül bileşen, bireyin örgütlerin içerisinde bulunarak elde ettiği farklılıkları içermektedir. Bunlar kıdem, çalışma alanı, sendika üyeliği farklılıklarından oluşur. Bu farklılıklar bireylerin örgüt yaşamını oldukça etkilemektedir. Tüm bu farklı özellikleri içinde bulunduran toplumların bir arada refah içinde,

hoşgörü ve saygıyla yaşamasını sağlamak için farklılıkların etkin yönetimi gerekmektedir (Atasoy, 2012).

Farklılıklardan oluşan bir toplum düzeninin devam ettirilmesinde farklılıklara karşı tutum oldukça belirleyicidir. Bu sebeple farklılıktan doğabilecek çatışmaları önlemek ve toplum refahının sürdürülmesini sağlamak için farklılıklara saygı kavramının toplumun her alanında yer alması önemli görülebilir. Toplumdaki her bireyin biricik olduğunu felsefe edinen farklılıklara saygı kavramı, bu tutumu sayesinde bireylerin farklılıklarıyla kabul edilmesini ve toplumda düzen, huzur ve hoşgörüyle yaşamasını sağlar (Öksüz, Güven Demir ve Mamınova, 2017). İlkokullarda öğretmenler, farklılıklar arasında bağlantı kurarak öğrencilerin başkaları ile olan benzerliklerini fark etmesini ve farklılıkları daha derinden takdir etmesini sağlayabilir (Lintner, 2005). Farklılıkları üretken bir şekilde görmek, bunların farkında olmak, olumlu ve kabul edici bir bakış açısının olması önemlidir. Sadece farklılıkları bilmek değil, anlamak ve saygı duymak faydalı olabilir (Tudorache ve Weidinger, 2000). Bireylerin barış içinde yaşaması, kendine ve başkalarına saygı duymayı içeren, fedakâr ve özverili davranışlar ile mümkündür (Clayton ve diğerleri, 2001).

Ön yargılar, kişilere bireysel veya dâhil oldukları grup nedeniyle yöneltilemeyen esnek olmayan hatalı tutumlardır. Bu tutumlar, bazen açıkça ifade edilirken bazen örtük olarak yöneltilmektedir (Allport, 1954). Ön yargı, yaşamın çoğu alanında karşımıza çıkan bir kavramdır. İnsanlar, yeni karşılaştıkları durumları anlamlandırabilmek için daha önceki deneyimlerinden yola çıktıkları bir bilişsel süreçle sınıflandırma yaparlar. Bu sınıflandırma dünyayı algılamayı kolaylaştırırken aynı zamanda kalıp yargılara ve ön yargılara neden olabilmektedir. Bu sebeple, kişilerarası ilişkilerde ve gündelik hayatta bazı ayrımcılıklara yol açabilmektedir (Göregenli, 2017). Ön yargı, kişilerdeki temelsiz ve genel geçer inançlar olan kalıp yargıların daha güçlü inançlara dönüşerek oluşturduğu tutumlardır (Paker, 2012). Araştırmalar, ön yargının, çocukların sosyal bilişsel yeteneklerinin geliştiği üç ile altı yaş aralığında başladığını göstermektedir (Aboud ve diğerleri 2012). Dört ile yedi yaş arasında ise en açık düzeyde ön yargı gösterme eğilimindedir ve yedi yaşından sonra ön yargı davranışları azalmaya başlar (Raabe ve Beelmann, 2011).

Her toplumun kendine özgü ve kimi zaman değişen yapıları vardır. Bu yapılar bulunduğu toplumun içerisindeki ekonomik, kültürel ve ahlaki pek çok öğeden oluşur. Bireyler, normları ve

ön yargıları dâhil oldukları toplumdan kazanırlar. Kazanılan ön yargıları genellikle sorgulamaz, olduğu gibi kabul etme eğilimi gösterirler. Zaman içinde bunlar toplumların gerçeği olur ve gelecek kuşaklara aktararak içselleştirilir (Atak, 2017). Toplumdaki ön yargı ve şiddet içeren eylemlerin artmasıyla ön yargıları engellemeye yönelik bilgilendirme ve eğitimler önem kazanmaktadır. Bu eğitimlerde ön yargının ne olduğunun anlaşılması ve ön yargıyı azaltmak için yapılabilecek müdahalelerin belirlenmesi gerekmektedir (Hughes, 2017). Einstein, “Atomu parçalamak ön yargıları yıkmaktan daha kolay” derdi. Çünkü ön yargıları kontrol etmenin oldukça zor olduğunu, onlara değer katıp daha güçlü şekilde bağlandığını bilmektedir. Ancak buna rağmen ön yargıları yıkmak imkânsız değildir ve bu yüzden kültürlerarası öğrenme olmaktadır (Tudorache ve Weidinger, 2000). Tamamen yok edilmesi mümkün olmamasına rağmen farklı insan ve toplumların ön yargı tutumları farklıdır. Bazı insan veya toplumlar daha fazla ayrımcı tutum sergilerken bazıları daha az ayrımcı davranışlar sergilemektedir. Bu nedenle ön yargılı tutumları etkileyen faktörleri konu alan araştırmaların çoğalmasıyla, uygun müdahale ve önleme çalışmaları ile bu tutumlar azaltılabilir (Paker, 2012).

Eğitim, bilgiyi ve bilgiyi yorumlama becerisini artırması ve hoşgörü, eşitlik gibi normları aktarması sebebiyle farklı bireylere yönelik olumlu tutumlar geliştirilmesini sağlayabilir ve ön yargı ile mücadeleyi arttırabilir (De Paola ve Brunello, 2016). Öğretmenler çeşitliliğin doğasında var olan benzerlikleri vurgulayarak öğrencilerin farklılıklarla ilgili korku ve ön yargılarının azalmasını sağlayabilirler. Bunu gerçekleştirirken öğretmenlerin, öğrencilerin kendi yaşamlarının başkalarınınkine benzer yönlerini somut örneklerle göstermeleri etkili olabilir. Farklı olmayı aşağılık olarak algılayan öğrenciler, benzerliklerin de farklılıklardan kaynaklandığını fark ederse ön yargılı tutum ve davranışlarını azaltabilir. Öğrenciler farklılığı tehdit edici algılamak yerine merakla karşıladıklarında ve sorgulayıcı olarak yaklaştıklarında hoşgörüsüzlük ve ön yargılı davranma olasılıkları düşmektedir (Lintner, 2005).

Önyargı karşıtı yaklaşım, eğitimcilerin ve ebeveynlerin ayrımcılığa karşı neler yapabileceğine odaklanmaktadır. Aslında bu yaklaşım, tüm kültürlere saygı duyan bir bakış açısıyla öğretim yapmanın, çocukların öğrenmesini daha anlamlı hale getireceğini ve bu sayede okula ve topluma daha iyi hazırlanabileceklerini savunmaktadır (Giugni, 2008). Ayrımcılık, bir

başkasına etnik kökeni nedeniyle isim takma veya sosyal dışlama gibi farklı muamele etme anlamına gelmektedir. Ayrımcılık ve ön yargı, sosyal uyum ve üretkenliği olumsuz etkilemesi nedeniyle üzerinde durulması gereken önemli konulardır (Aboud ve diğerleri, 2012). Ayrımcılık, düşüncelerdeki ön yargılar sonucunda oluşan olumsuz davranışlarla ilgilidir. Bu tür ayrımcı davranışlar, bir gruba dâhil olması sebebiyle bireyleri dışlama, hoşlanmama, nefret etme gibi tutumlardan oluşmaktadır. Kişilerin ayrımcı davranışlara maruz kalmasının nedeni her zaman bireysel özellikleri değil, kimi zaman bulundukları grubun özellikleridir (Göregenli, 2012). Bireylerin yaşadıkları sosyal dışlanma kaygısı, genellikle belli bir gruba ait olmamaları veya dışlanma riski altında olup olmadıkları konusunda yaşadıkları güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Bu kaygıyı hafifletmek için kişi grubun sınırlarını keskinleştirir ve gruba olan aidiyetini doğrulamaya çalışır. Kendi dışlanma kaygısını azaltmaya çalışan kişi grup içindeki bireylere iyilik gösterirken grup dışında kalanları dışlama davranışı gösterebilir (Hymel ve Katz, 2019).

Ayrımcılık, eyleme dönüştürülmüş bir ön yargıdır. Ön yargılı varsayımların ötesine geçerek, bu anlamda bir eylemde bulunmak anlamındadır. Örneğin, iş yeriniz için çalışan seçerken bir gruba ait kişiyi baştan reddetmeniz, onları dışlamanız, güvenmemeniz ve haklarını kısıtlamanız, bir gruba ait olmalarından dolayı yaptığınız ayrımcılığı göstermektedir (Andreea-Loredana Tudorache ve Valerie Weidinger, 2000). Ayrımcılığa maruz kalan grupları genellikle kadınlar, içinde yaşadıkları toplumdan farklı etnik kökene, ten rengine, din ve mezhebe sahip bireyler, farklı cinsel yönelimi olan bireyler, uzun yıllardır belirlenen ve kabul gören fiziksel özelliklere sahip olmayan bireyler ve muhalifler oluşturmaktadır (Çayır ve Ceyhan, 2012). Ön yargıların oluşturduğu ayrımcılığın devam etmesi ve yaygınlaşmasında, farklılıklara ve azınlık gruplara karşı bakış açısı etkilidir. Bazı özelliklerin daha üstün olarak değerlendirilmesi, bu özelliklere sahip olmayanların ise dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalması ayrımcılığı yaygınlaştıran etkenlerdendir (Göregenli, 2012). Bu sebeple küçük yaştan itibaren bireylere farklılıklara saygı gösterme ve bunları zenginlik olarak değerlendirmeleri ve empati konularında eğitimlerin verilmesi ayrımcı davranışları azaltmada etkili olabilir.

Empati, bireylerin başkalarıyla iletişime geçerken onların ifadelerini yine onların bakış açılarıyla anlamaya çalışmasıdır. Bu sayede bireyler karşılarındakinin duygu ve düşüncelerini daha

doğru anlayabilmekte ve duyarlı bir yaklaşım içinde olmaktadır. Diğer bir ifade ile empati, farklı bir bireyin penceresinden bakabilme, hissedebilme ve bunlar doğrultusunda karşı iletişimde bulunabilme olarak tanımlanabilir. Ayrıca empati, duygusal olarak karşıdakini anlama çabası olduğu için kişinin önce kendi duygularını tanıyıp odaklanması gerekmektedir (Pala, 2008). Empati ve önyargı kavramlarının anlam olarak birbirinin zıddı olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle empati yeteneği yüksek bireyler, önyargılı tutumları düşük olan bireylerdir. Empati becerisi gelişmiş bireylerin farklılıklara karşı daha olumlu bir tutum sergilemesi beklenirken, empati becerisi düşük bireylerin farklılıklar konusundaki olumlu tutumlarını arttırmak için eğitim alması gerekli olabilir (Lindsey ve diğerleri, 2015). Araştırmalar, empati kapasitesinin yaşı ilerlemesiyle birlikte arttığını ancak bu artış için uygun bir ortamın gerekliliğini göstermektedir. Farklılıklara saygı duymayı kazandırabilmek için, empati kurma, farklı bireylerle iletişime geçme, kendi kimliğini tanıma, önyargı konusunda eleştirel düşünebilme becerileri de kazandırılmalıdır (Hall, 1999). Ön yargı karşıtı müfredat, çocuklarla çalışma alanında onların öz kimliklerini oluşturmaları, empati geliştirmeyi öğrenmeleri, ayrımcılık ve tekdüzeliği fark edip üzerine gitmeleri konularını içermektedir. Ayrımcılıkla ilgili zorlukların üstesinden gelinmesinde yetişkinler, çocuklara yardımcı olmak adına ayrımcılık ve ön yargı içermeyen bir dil kullanmalıdır. Eğitimcilerin de anlık olaylarda ayrımcılık ve ön yargı içeren davranışlara karşı dikkatli olması ve bu konuların üzerinde durarak çocukları yönlendirmesi etkilidir. Bu tür davranış ve tutumlar sayesinde çocuklar, ilişkilerinde empati kurabilmeyi ve ayrımcı davranışlara karşı durabilmeyi öğrenebilirler (Üner, 2011).

Farklılıklara saygıyı arttırmada çokkültürlü eğitimin önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Kültürün geniş bir tanımı, kimliklerimizi ifade etmek için yaptıklarımızdır. Bunlar bir süreç ve yaşadığımız deneyimler olabilir. Kültür bireyler veya gruplar tarafından yaratılır ve nesilden nesile aktarılır (Giugni, 2008). Kültür, din, etik, hukuk, teknoloji, eğitim sistemi, çevre bilinci, maddi ve maddi olmayan unsurlardan oluşmaktadır. Bir bulmacanın bölümlerini içinde yaşadığımız kültürün oluşturduğunu düşünebiliriz. Alexander Thomas, kültürü bir yönlendirme sistemi olarak tanımlamıştır. Bu tanımın anlamı, kültürün bireylere yaşamlarına yön vermeleri konusunda bir yol vermesi, farklı unsurların ve kendi kültüründeki unsurların değerlerini öğretmesidir (Tudorache ve Weidinger, 2000). Çok kültürlü eğitim, toplumda var olan kültürel çeşitliliğe nasıl saygı ve hoşgörü

gösterileceğinin aşılama sürecidir (Rahmawati ve diğerleri, 2020). Bu eğitim, kültür, sosyal sınıf, cinsiyet ve cinsel yönelimlerinden bağımsız olarak tüm bireylerin eşit öğrenme fırsatına sahip olmasını içermektedir. Çok kültürlü eğitimi konu alan araştırmalarda, çok kültürlü eğitimin kapsamlı ve etkili olabilmesi için okulun tamamında reform yapılması gerektiği anlaşılmaktadır (Banks, 2014). Günümüz dünyasında teknolojinin gelişmesi ile birlikte farklı kültürlere sahip insanlar arasındaki iletişim artmış ve bu durum farklı kültürlerin daha fazla bir arada bulunmasına neden olmuştur. Birbirinden farklı kültürlere sahip bireylerin bir arada sağlıklı bir iletişim kurması için farklılıkları kabul etmeleri ve bu farklılıklara saygı göstermeleri gerekmektedir (Taştekin ve diğerleri, 2016). Pedagojik açıdan bakıldığında, farklı kültürlere olan duyarlılık çok kültürlü eğitime ve kültürel duyarlılığın getirdiği eşitliğe yol göstermektedir (Özturgut, 2011). Çok kültürlü eğitim, çoğulculuk toplumunun ortasında var olan bir kültürel çeşitliliğe nasıl saygı ve hoşgörü gösterileceğinin aşılması sürecidir.

Bireyler genellikle diğerleriyle olan ilişkilerinin başlangıcında kendi değerlerini yükseltir ve bunlara bağlı kalırlar. Ancak zaman içinde diğer kişilerin anlayışlarının da uygun olabileceğini düşünmeye ve bu düşünceleri kabul etmeye başlarlar. Ayrıca bireylerin kültürel standartlarını farkında olması önemlidir. Kimi zaman farkında olunmasa bile kültürel faktörler, nasıl hissedildiğini ve algılayışı etkilemektedir. Küçük yaşlarda öğrenilen bu kültürel standartların, insanları ve olayları yargılama şeklini etkilediğini zaman içinde öğrenmeye devam etmekteyiz (Tudorache ve Weidinger, 2000). Farklı özelliklerdeki gruplararası tutumlar bağlamındaki kavramlar hakkında bilgi sahibi olmanın, daha olumlu gruplararası ilişkilere yol açtığı düşünülmektedir. Çok kültürlülüğü konu alan eğitim programları, bu bilgiye dayalı müdahaleler içinde sayılabilir (Beelmann ve Heinemann, 2014). Çok kültürlü ve ırkçılık karşıtı okul temelli müdahaleler, ön yargının yanıltıcı sosyal bilgilerden kaynaklandığını ve çocukların farklı gruplar hakkında düşünme şeklini değiştiren bilgiler sağlanarak azaltılabileceğini destekler (White ve Gleitzman, 2006).

Küreselleşen dünya ile birlikte Türkiye’de de çok kültürlü anlayış bir gereklilik haline gelmiştir. Çok kültürlülükle ilgili yapılan çalışmalar bu gereklilikle birlikte artmıştır. Çok kültürlülüğü konu alan çalışmaların etkili olması ve toplum tarafından benimsenebilmesi için

eğitim sisteminin bu araştırma ve düzenlemelere dâhil edilmesi temel şartlardandır (Aktın ve diğerleri, 2015). Çok kültürlü bir eğitim anlayışının içeriğinde farklılıklara saygı duyan, farklı kültürleri kabul edip buna uygun davranış geliştiren bireyler yetiştirmek hedefi de yer almaktadır (Şentuna, 2011). Farklılıklara karşı duyulan saygıyı arttırmak, farklılıkların zenginlik olarak görülmesini sağlamak için eğitim kurumlarının demokratik hale getirilmesi ve çok kültürlü eğitim gibi konuların arttırılması önemlidir (Taştekin ve diğerleri, 2016). Çok kültürlü eğitime dayalı bir müfredatın oluşturulması ve uygulanması, öğrencilerin farklılıklara saygı, hoşgörü, sevgi ve saygı kazanmalarını sağlayabilir (Aslan ve Aybek, 2019). Çok kültürlü eğitim, olumsuz deneyimleri azaltma çalışmalarının yanında okul kültüründe farklılıklar konusundaki olumlu deneyimleri arttırmaya yönelik uygulamaları da kapsamaktadır (Merlin, 2017).

2.2. Farklılıklara Saygı Eğitimi

2.2.1. Farklılıklara Saygı Eğitiminin Tarihçesi

Farklılıklara saygı eğitimi, 1950 yıllarında anti ayrımcılık yaklaşımı ile başlayıp, 1970 yıllarında gelişme göstermiştir. Eğitim programı haline gelmesi ise 1989 yılında Amerika’da gerçekleşmiştir (Güven, 2005). Program, çeşitlilik ve toplumsal adalet konularında çalışmalar yapan Derman-Sparks tarafından geliştirilmiştir. “Ön yargı Karşısı Müfredat” anlamına gelen “Anti-Bias Curriculum” ismiyle kitap olarak da yayınlanan programda, farklılıklara saygı eğitimi programları ile birçok ortak konu bulunmaktadır. Sparks’a göre, bu müfredat ile eğitim ortamında ayrımcı tutumlar ortadan kalkarak farklılıkların yarattığı sınırlar aşılabilmektedir (KEDV, 2006).

Müfredatların temelini, ayrımcılığı besleyen fikirlerin doğru olmadığını yansıtan bilgiler ve farklılıklara karşı saygıyı içeren tutumların desteklenmesi oluşturmaktadır. Bu sayede öğrencilerin ayrımcılık içerenleri değil, olumlu tutum ve davranışları öğrenmeleri sağlanabilir (Levy, 1996; Akt., Ekmişoğlu, 2007). Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2018 tarihinde yayınlanan “İlköğretim Programı”nda yer alan kazanımlar incelendiğinde, 1. sınıf sosyal bilgiler dersi “Ülkemizde farklı kültürden insanlarla bir arada yaşadığını fark eder.” kazanımı, farklı kültürden bireyler ile bir arada yaşama konusundaki bilgileri öğretmeyi amaçlamaktadır. Sosyal Bilgiler 2. sınıf kazanımlarında ise “Bireysel farklılıklara saygı duyar.” ve “Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların yaşam

şekillerine ve alışkanlıklarına saygı duyar.” farklılıklara saygı, “Yakın çevresindeki yardıma ihtiyaç duyan insanlara karşı duyarlı olur.” kazanımı empati konuları kapsamında yer almaktadır. 3. sınıf programında “Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanların sorunlarına yönelik sosyal sorumluluk projelerine katılır.” kazanımının, kültür konusunda farklılıklara saygı ve empati kavramlarını kapsamakta olduğu söylenebilir. 4. sınıf müfredatında yer alan İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi dersi kazanımlarında da “İnsanların farklılıklarına saygı gösterir.” konusuna yer verilmiştir (MEB, 2018).

Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2020 yılında yayınlanan “Sınıf Rehberlik Programı”nda, farklılıklara saygı konusunda “Bireylerin birbirinden fiziksel ve kişilik özellikleri açısından farklılığının doğal olduğunu bilir.”, “Bireysel farklılıkları kabul eder.” ve “Her bireyin özel olduğunu fark eder.”; empati konusunda “Başkalarının yaşadığı duyguları fark eder.” kazanımlarına yer verilmiştir. Bu kazanımlar farklılıklara saygı ve empati konularının ilköğretim müfredatında yer almakta olduğunu ve bu yaş grubundaki çocuklara farklılıklara saygı ve empati konusunun işlenmesine önem verildiğini göstermektedir (MEB, 2020).

2.2.2. Farklılıklara Saygı Eğitiminin Amaçları ve Özellikleri

Günümüzde, dünyadaki insan toplulukları daha fazla etkileşimde bulunmakta ve farklı ülkelerde ve kültürlerde doğup büyüyen bireyler bir arada yaşamaktadır. Çağımızın getirdiği bu düzende bir arada uyum içerisinde yaşamak, farklı kültürlerin birbirlerinin farklı özelliklerine karşı hoşgörü olması ile mümkündür. Toplumdaki bireylerin bir arada yaşadıkları kültürler hakkında bilgi sahibi olması bu hoşgörü ve uyum ortamını sağlamada önemli bir kazanımdır (Unutkan, 2007). Benlik ve tutum gelişiminde yapılan araştırmalara göre çocuklar, erken yaşlarda farklılıkları ayırt edebilmektedirler. Çocuklar, bireyler arasındaki cinsiyet, fiziksel özellik, dil ve renk gibi farklılıkları gözlemleyerek ve çevrelerindeki kişilerden aldıkları mesajlarla öğrenirler. Farklılıklarla ilgili toplumdaki olumsuz tutumlar, çocukların kendinden farklı olanla etkili iletişim kurmasına engel olmaktadır (Şentuna, 2011). Uyum ortamının sağlanmasındaki önemli bir uygulama da farklılıklara duyarlılık ve hoşgörü bilincinin erken yaşlardaki çocuklara kazandırılmasıdır (Güven, 2005).

Eğitim kurumları, farklılıklara değer veren, hangi dil, din, cinsiyet, etnik kökenden olursa olsun bireylere eşitlik tanıyan kurumlar olmalıdır. Eğitim kurumlarından biri olarak okul, toplumda ortak değerlerin, hoşgörünün ve farklılıklara saygının aşılmasında önemli bir role sahiptir (Rahmawati ve diğerleri, 2020). Okul kültürü, eğitim ortamından kazanılacak davranış ve düşünce kalıplarını kazandıran bir müfredattır. Bu davranış ve kalıplar, eğitim kurumlarının sosyal norm ve düzenlemelerinden oluşmaktadır (Supraptiningrum ve Agustini, 2015). Farklı kültürel geçmişe sahip öğrencilerin bir arada etkili bir eğitim alabilmesi için öğretmen eğitimleri, müfredat ve program içerikleri de bu amaca uygun olarak yapılandırılmalıdır (Futrell, 2003). Okullarda verilen çeşitlilik ve farklılıklarla ilgili eğitimlerde öğrencilere hiçbir kültürün özünde diğerinden üstün olmadığı ve bireysel farklılıklara saygı duyulması gerektiği öğretilmelidir. Devam ettikleri eğitim kurumlarında ön yargılarla ilgili bilgi edinen çocuklar, ön yargıları ve onlarla nasıl yüzleşeceklerini öğrenerek çeşitliliği bir zenginlik ve toplumun bir parçası olarak kabul edebilirler (Lin, 2008). Okullarda gerçekleştirilen kültürel farklılıklara duyarlı ve kapsayıcı eğitim müdahaleleri, öğrencilerin farklılıklara yönelik tutumlarını iyileştirmeyi ve ön yargılı tutumlarını azaltmayı amaçlamaktadır (Beelmann ve Heinemann, 2014).

2.2.3. Farklılıklara Saygı Eğitiminin Temel Bileşenleri

2.2.3.1. Farklılıklara Saygı Eğitiminde Kültür ve Etnik Köken

Kültürel yapılar farklılıklar sayesinde anlam kazanırlar. Dünyada sadece tek bir kültür olsaydı, kültürün ne anlama geldiğini bilemezdik. Kültür, diğer kültürlerle olan sınırlarından, diğer insanların farklı değer ve normlara sahip olduklarını anlayarak bir kimlik kazanır. Bu sınırlar, kültürel kimliğin oluşmasında her zaman etkili olmuştur. İnsanlar belli bir kültürle doğmaz, büyüdükçe sosyal çevresinden bunu öğrenirler. Büyüdükleri bu sosyal çevreden geleneksel fikirleri, sembolleri, yaşam kalıplarını, inançları ve dünya görüşlerini öğrenirler. Öğrenilen bu semboller, dünya görüşleri, değerler; davranışlar ve gelenekler aracılığıyla aktarılır. Buradaki değerler, iyi veya kötü, ahlaklı veya ahlaksız olarak algıladığımız şeylerdir (Tudorache ve Weidinger, 2000). Bireyler çeşitli kültürlerle bir araya geldiklerinde başka kültürdeki insanların deneyimlerinden de faydalanarak zenginleşirler. Dünyayı sadece kendi kültürel perspektifinde gören biri ise kültürel ve etnik olarak sığlaşır ve farklı kültürlerdeki deneyimlerden mahrum kalır.

Ayrıca bu bireyler başka kültürlerin bakış açısına sahip olamadığı için kendi kültürünü farkına varamaz. Çünkü kendi geçmiş ve davranışlarımızı ancak diğer kültürlerin bakış açıları ile baktığımızda, kültürel özelliklerimizin benzersizliğini görebilir ve takdir edebiliriz (Banks, 2014).

Göçmen ve yerli, farklı kültürlere sahip çocukların bir arada veya ayrı sınıflarda eğitim görmesi okul performanslarını etkileyebilmektedir. Yerli ve göçmen öğrencilerin farklı sınıflarda eğitim görmesi farklı ihtiyaçlara daha iyi yanıt vermeyi sağlarken, bu öğrenciler arasındaki sosyal etkileşimi engelleyebilir ve entegrasyonu olumsuz etkileyebilir (De Paola ve Brunello, 2016). Küçük çocuklar arasındaki kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesine katkıda bulunan sosyal ve bireysel faktörlerin anlaşılmasının ve küçük çocukların ırksal ve kültürel anlayışları hakkında daha fazla bilgiye ulaşmanın önemli oluğu görülmektedir. Çünkü ilk çocukluk yıllardaki ön yargı değiştirilebilir bir özelliktir (Naughton, 2006). Ayrıca çocukların küçük yaşlardan itibaren etnik köken konusunu anlayabildikleri görülmektedir. Bu sebeple öğretmenler, ilkokul çağlarından itibaren bu konuyu, düzeylerine uygun olacak şekilde öğrencilerine aktarabilirler (Bolgatz, 2005). Tanıma ve anlayış ile farklı kültürlere karşı saygının oluşacağını varsayan çok kültürlü eğitimin temel amacı, bireylerin kendilerini diğer kültürlerin perspektifinden görerek kültürleri hakkında daha fazla öz anlayış kazanmalarını sağlamaktır. Çeşitlilik, bireylerin farklı kültürleri deneyimleyerek daha tatmin edici kişiler olmalarını sağlar ve bir milleti zenginleştirir (Banks, 2014).

2.2.3.2. Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Dil

Farklılıklara saygı eğitiminde dil, kişiliği etkileyen önemli unsurlardan biridir. Dil, bireylerin daha bebeklik dönemlerinde ilk kelimelerini konuşmalarıyla oluşan heyecanlarından, büyüdükçe kurdukları cümlelerden ve kendilerini ifade etmeye başladıkları andan itibaren tanıdıkır. Çocuklar, konuşmaya başladıkları ve zamanla geliştirdikleri dillerinden dolayı ebeveynleri tarafından övülürler. Ancak bazı ülkelerde çocukların ana dillerinin içinde bulundukları toplumda tercih edilen bir dil olmaması onların geri planda kalmasına yol açmaktadır (Üner, 2011).

Çocuklar, okul gibi sosyal ortamlarda farklı özellikteki bireylerle karşılaşmaktadırlar. Daha önce baskın olarak kendi dilinin kullanıldığı bir ortamda yetişen çocuk, okulda farklı ve daha baskın olarak kullanılan bir dil ile karşılaştığında, zamanla kendi dilini ve aile kültürünü değersiz bulmaya başlayabilir (Ensslin, 2003). Eğitim kurumlarında uygulanan programlar, genellikle dil konusunda baskın çoğunluğun ihtiyaçlarına hizmet ederken, azınlığı arka planda bırakabilmektedir. Aynı eğitim ortamındaki farklı ırk ve dile sahip bireyler için her iki tarafın da gelişimini sağlayacak çalışmalar arttırılmalıdır. Özellikle ırk konusu ve bunun dil üzerindeki etkilerinin incelenmesi, dil konusunda farklılığa sahip bireylerin eğitilmesinde yol gösterici olacaktır (Palmer, 2010). Anadilleri ve eğitim ortamlarında karşılaştıkları diller farklı olan çocukların çift dilde okuryazar olması, bazı araştırmalara göre çocuğun zihinsel kapasitesini arttıran bir unsurdur. Buna göre çift dilliliğin kısıtlayıcı bir durum olmaktan çok geliştirici olduğu söylenebilir. Ayrıca anadilleri bakımından azınlıkta olan öğrencilerin okul ortamlarında kendi dil ve kültürlerinin de var olduğunu bildiklerinde eğitim aldıkları ortamları daha fazla benimsedikleri görülmüştür. Bu sebeple eğitim ortamlarında farklı dillere yönelik olumsuz bakış açısını değiştirici çalışmalar yapmak anadilleri farklı olan öğrencilerin gelişmesini sağlayabilir (Ayan Ceyhan ve Koçbaş, 2009). Özellikle sınıflarda yapılan çalışmalarda, baskın olmayan dilin de kullanıldığı etkinliklere, şarkı ve kitaplara yer vermek, çeşitli dillere değer verildiğinin ve bu dillerin kabul edildiğinin fark edilmesini sağlayabilir (Ensslin, 2003).

2.2.3.3. Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Cinsiyet

Çocuklar, küçük yaşlarda sosyal çevrelerini anlamlandırmaya, farklı cinsiyetteki kişilerin neden farklı olduğu ve hangi davranışlara yöneldikleri konusunda ipuçları aramaya başlarlar. Çevrelerinden öğrendikleri toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyet kimlikleri ile bu meraklarına cevap bulurlar. Bir cinsiyet grubuna ait olduklarını fark ettiklerinde de cinsiyet kimliklerini geliştirirler ve ait oldukları gruba uyumlu tercihlerde bulunurlar (Martin ve Ruble, 2004). İçinde bulunulan toplum, erkek ve kadınların sahip olması gereken davranışlar ve cinsiyet özellikleri bakımından bir beklentiye sahiptir. Bireysel eğilimler ise bu beklentilerin nasıl algılanıp uygulandığını etkilemektedir (Sparks ve Edwards, 2010).

Cinsiyet açısından oluşan farklılıklara karşı olumlu bir tutum oluşturmak için verilen farklılıklara saygı eğitimi ile bir çocuğun cinsiyetini belirleyen şeylerin saç uzunluğu, kıyafet rengi veya duygularını anlatma şekli olmadığı, bu durumun yalnızca çocuğun anatomisi ile alakalı olduğu vurgulanmalı ve cinsiyet normları üzerinde kültürlerin de belirleyici olduğu vurgulanmalıdır. Bu anlatımların yanında kız çocuklarının, onlara verilen roller dışında da başarılı olabilecekleri hissettirilmelidir (KEDV, 2006).

2.2.3.4. Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Engellilik

Engelli bireyler, çok eski tarihlerden beri diğer insanlar tarafından korunmaya ve yardıma muhtaç, merhamet edilmesi gereken bireyler olarak algılanmaktadır. Toplumun, bu bireylerin yeteneklerini göz ardı ederek onların sorumluluklarını üstlenme yaklaşımının ön yargılarla birleşmesiyle engelli bireylere yönelik ayrımcı tutumlar oluşmuştur (Akbulut, 2012). Çocuklar, küçük yaşlarda farklılıkları keşfetmeleriyle birlikte engellilik konusunu merak etmeye başlamaktadır (Gramelt, 2010). İki yaşlarından itibaren çocuklar, fiziksel ve cinsiyet konusundaki farklılıkları ayırt etmeye ve merak etmeye başlar. Bu merakla birlikte engellilik konusu da bu yaş çocuklarının dikkatini çekebilmektedir. Engelli bireyleri fark etmeye başlayan çocuklar, önyargılı davranışlar gösterebilirler. Bu davranışlarını sözel olarak ifade edemeseler de görmezden gelme, korkma, kaçınma veya rahatsız olduklarını belirten tepkiler ile gösterebilirler (Stern ve Bettmann, 2000). 2,5 yaşlarında, benzer durumlarla ilgili rahatsızlıklarını dile getirmeye ve engel olma durumunun kendilerine geçeceği endişesiyle ön yargı geliştirebilirler (Ekmişoğlu, 2007). Engellilik konusundaki ayrımcılığın en temel nedeni, toplumdaki bilgi eksikliğidir. Bu sebeple engelli bireyler konusunda bilgisi olmayan çocuklar, bu bireylerden korkma ve uzaklaşma davranışı gösterebilirler (Gomolla, 2002). Çocukların, engellilerin yapabildikleri ve yapamadıkları konusundaki meraklarının, yetişkinler tarafından doğru şekilde giderilmesi ve yetişkinlerin engellilere olan davranışlar konusunda doğru model olması önemlidir.

Toplumda, kendisinde veya çevresinde engelli bireyler bulunmayanların engellilere karşı daha ön yargılı olduğu görülmektedir. Bu yüzden engelli bireylerin var olan başka özellikleri geri planda bırakılarak sadece engel durumlarının görüldüğü ve bu bireylerin toplumda yok sayılıp görmezden gelindiği tutum ve davranışlar bulunmaktadır (Üner, 2011). Serttaş ve Eral (2017)'a

göre, sağlıklı bireylerin engellilere karşı empati duyması, destekleyici bir tutum içinde olması ve doğru davranışlarda bulunmalarında medya araçlarından televizyon etkili bir güç oluşturmaktadır. Özellikle çocukların izledikleri televizyon programlarında engelli bireylerin de yer alması, sağlıklı çocukların engelli bireylere karşı doğru tutum ve davranışları öğrenmesinde ve engelli çocuklar için özdeşim kurabilecekleri bir karakter oluşturmada etkili olabilir. Engelli çocuk ve gençler, eğitim alanında bazı sebeplerden dolayı dezavantajlı konumda olabilmektedir. Bu sebepler arasında engelli bireylerin farklılıklarının göz ardı edilmesi, gelir düşüklüğüyle karşı karşıya kalmaları ve sosyal dışlanma yaşamaları sayılabilir. Engelli bireylerin yaşadıkları bu olumsuz durumları önlemek için sınıf içinde yapılacak farklılıklara saygıya yönelik etkinliklerle birlikte bütüncül bir sosyal düşünce yapısının oluşması da gerekmektedir (Yılmaz, 2015). Öğrenciler ile oynanacak engellilik konusundaki empati oyunları ve engelli bireylerin etkinlik ve oyunlara dahil edilmesi, bu bireylere karşı yapılan ayrımcı davranışları azaltmada etkili olabilecek yöntemlerdir (Wolpert, 2002).

Farklılıklara saygı programında, engelli olma durumuna ilişkin farklılıklara yönelik içerikler engelli olmanın doğuştan ve sonradan olabildiği, engelli bireylerin eğitim ve diğer olanaklardan yararlanması gerektiği, engelli bireylerin yapamayacakları olduğu kadar yapabildiği birçok becerinin varlığı da vurgulanmalıdır (Ekmişoğlu, 2007). Engelli olma durumu ile ilgili bilgilenecek ve engelli bireylerle ilişki kurmak çocukların kalıplaşmış düşüncelerini düzenlemede etkili olmaktadır. Ayrıca çocuklar engelli bireyler hakkındaki bilgilerini genişletmenin yanında bu konudaki duygu ve düşüncelerini ifade etmeye de ihtiyaç duyarlar. Engelli çocukların da benlik algılarını olumlu bir şekilde oluşturmaları için ön yargılardan arınmış bir ortama ihtiyaç duymaktadır. Bu çocukları, engelleriyle kabul edildikleri, desteklendikleri ve iletişime geçebildikleri bir ortam sağlamak amacıyla eğitimde bir araya getirmek gerekli olabilir (KEDV, 2006). Engelli bireylerin, özel gereksinimlerinin farkına varılması ve normal gelişim gösteren bireyler tarafından olumlu karşılanması, her iki gruba da fayda sağlayacak bir durumdur. Tüm bu farklı özellikteki bireylerin toplum içinde birbirlerini kabul ederek ve farklılıklarına saygı göstererek yaşaması toplumu daha yaşanabilir kılacaktır (Erdoğan ve Baş, 2018).

2.2.3.5. Farklılıklara Saygı Eğitimi ve Aile

Toplumda aileler tek, çift ebeveynli; çekirdek aile, geniş aile gibi özellikler gösterebilir. Bunun dışında aile bireyleri de birbirlerinden farklı olabilirler. Her ailenin kültür yapısı, sosyoekonomik durumu, aile bireylerinin eğitim durumu ve sahip oldukları meslekler farklı olabilir (KEDV, 2006). Ayrıca kimi çocuklar tek ya da her iki ebeveynini kaybetmiş, yalnızca anneanne/babanne ve dededen oluşan aile yapılarına sahip olurken, kimileri devlet koruması altındaki çocuklar olabilir. Tüm bu ihtimaller düşünüldüğünde aynı sınıfta bir araya gelen çocukların, ailesini oluşturan kişilerden veya ailenin özelliklerinden meydana gelen birçok farklılıkları olduğu söylenebilir.

Toplumdaki aile yapıları ve sosyal yaşamlarda bulunan farklar bireyler arasında ayrımcılığa yol açabilir. Bu yüzden, farklılıklara saygı programında aileden kaynaklı çeşitliliklere de yer verilmesi gerekir (Ekmişoğlu, 2007). Bireylerin çocukluk yıllarında şekillenen ahlaki yargılarının oluşmasında, aile ortamı ve ev ortamında öğrendikleri oldukça önemlidir (Celia ve Goodwin, 2012). Ebeveynler, çocuklarının farklı ırklara yönelik tutumlarının oluşmasında ve sosyalleşme sürecinde kendi ırksal ön yargılarını çocuklara aktarmada önemli bir rol oynamaktadır (White ve Gleitzman, 2006). Çocukların, öncelikle ailelerin farklı kültürel yapılara sahip olabileceğini ve bu yapıların aileye özgü olup farklılık ve benzerlikler gösterebileceğini anlaması sağlanabilir. Bu farkındalığa ulaşabilen çocuklar, kendi aile yapılarını oluşturan inanışlarının gerektirdiklerini benimser ve aynı zamanda çevresindeki diğer çocukların farklı aile yapılarını benimsemesi kolaylaşır (Yıldız, 2019). Buna yönelik olarak farklılıklara saygı eğitiminde yer alacak etkinlikleri tasarlarırken, çocukların kendi aile yapılarından başlanarak, kendi toplumundaki diğer aile yapılarını, sonrasında kendi toplumu dışında dünyada var olan başka toplumları anlaması sağlanmalıdır (Topcubaşı, 2015).

2.3. Farklılıklara Saygı ve Empati ile İlgili Çalışmalar

Bu bölümde, farklılıklara saygı ve empati konularında yurt dışı ve yurt içinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

2.3.1. Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Rosenzweig (1998), doktora tezinde erken çocukluk programının etkililiğini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, araştırma grubundaki çocukların sosyal biliş geliştirmeleri ve ırk, cinsiyet, engellilik ve sosyal sınıf konularının nasıl yaşandığı incelenmiştir. Araştırma verilerinde dört bileşenin de çocuklar için anlamlı olduğu ancak ırk ve cinsiyetin daha fazla ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre, ön yargı karşıtı bakış açısının birçok sorunun çözümü için yol gösterici olmasına rağmen öğrenci ve personeller arasında yeterince yaygın olmadığı görülmüştür. Buna göre, okul personeline verilecek ön yargı karşıtı eğitimlerin artırılması ve çok kültürlü bakış açısına müfredatta daha fazla yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kinder Welten (2000), araştırmasında dört kreşteki yetmiş eğitimci, altı yüzün üzerinde çocuk ve ailelerden oluşan gruba ön yargı karşıtı program uygulamıştır. Uygulama sonunda eğitici ve yöneticilere bu konuda eğitim verilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu sonuç doğrultusunda 2003 yılında “Erkek Manita, İki Hörgüçlü Deve, İnatçı Keçi” adında makaleler yayınlanmıştır. 2004 yılındaki çalışmasında ise ön yargı karşıtı eğitimi Almanya’da yaygınlaştırmak ve eğitim ağı oluşturmak amacıyla 32 kreşte çalışmalar yapmıştır. Kinder Welt (2007) yılındaki çalışmasında ön yargı karşıtı eğitimi geliştirmek amacıyla eğitimcilerin geliştirilmesine yönelik müdahaleleri konu almıştır. Bu amaçla “Yerel Uzmanlık Noktaları” oluşturulmuştur.

Cancilla (2002), doktora tezinde okul tabanlı çok kültürlü programın, farklı etnik, kültürel ve sosyoekonomik geçmişlerden gelen ilköğrencilerinin bireysellik ve çeşitliliğe saygıları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Program, katılımcılara farklı kültürler ve yaşam tarzları hakkında bilgi verirken, kültürler arası iletişimi geliştirmeyi, kendilerinden farklı olan insanlara karşı daha hoşgörülü olmalarını, öz farkındalığı ve benlik saygısını artırmayı amaçlamıştır. Programın uygulanmasının ardından sonuçlar değerlendirildiğinde, programın benlik saygısını arttırmada etkili olmadığı ancak diğer amaçlarında başarılı olduğu görülmüştür.

Katz (2008), çoklu zekâ çerçevesinde tasarlanan çeşitliliğe saygı programının ilköğrencilerinin öz farkındalık, öz saygı ve diğerlerine saygı duymaları üzerindeki etkisini

incelemiştir. Çalışmada, deney ve kontrol gruplarına ayrılmış 4-7. Sınıflardan oluşan 218 öğrenci ve öğretmenleri yer almıştır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında programın, öğrencilerin öz saygısını, başkalarına karşı farkındalığını ve başkalarına saygısını önemli ölçüde artırdığını, sınıf iklimini de önemli ölçüde iyileştirildiği bulunmuştur.

Gramelt (2010), çalışmasında, ön yargı karşıtı eğitim yapan eğitimcilerin röportajlarından elde edilen veriler kullanmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, eğitimcilerin bu konuda uzmanlaşması gerektiği ve ön yargı karşıtı çalışmanın bilinçli olmayı gerektirdiği görülmüştür.

Aboud ve diğerleri (2012), Kanada'da etnik ön yargı ve ayrımcılığa yönelik müdahalelerin küçük yaş çocuklarına etkisini değerlendiren 32 araştırmadan oluşan sistematik inceleme gerçekleştirmiştir. İncelenen çalışmalarda, ön yargıyı azaltma ve farklılıklara saygıyı arttırmaya yönelik iletişimin, eğitimin ve medyanın etkisi araştırılmıştır. Sonucunda ise medya ve iletişimin en önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Berger ve diğerleri (2016), Jaffa'daki hem İsrailli Yahudi hem de İsrailli Filistinli okullardan üç yüz yirmi iki 3 ve 4. sınıf öğrencilerine uyguladığı programda ön yargılı tutumları azaltmayı amaçlamıştır. Araştırmanın sonucunda, programın uygulandığı öğrencilerin kalıp yargı ve ayrımcı eğilimlerinin azaldığı, farklı gruba karşı olumlu duygularının ve sosyal ilişki kurma düzeylerinin ise arttığı görülmüştür. Programın uzun süreli etkililiğini test etmek amacıyla 15 ay sonra uygulanan testlerde, programın ön yargıyı azaltma konusundaki faydasının devam ettiği görülmüştür.

Spyropoulou ve diğerleri (2020), okul temelli çok kültürlü ve ırkçılık karşıtı bir program olan Dostluk Projesi'ni, Yunan bağlamına uyarlamayı ve öğrenciler üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırmaya altı ilköğretim okulundaki 9-12 yaş aralığında 314 öğrenci katılmıştır. Uygulanan ön test, son test ve izleme testinin sonuçları değerlendirildiğinde, programın katılımcıların mültecilere yönelik yabancı düşmanlığı ve hoşgörü tutumlarını olumlu etkilediği ancak fedakârlık boyutunda bir etki yaratmadığı görülmüştür.

2.3.2. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

KEDV (2004), “Erken Çocuklukta Kültürel Çeşitliliğe Saygı” isimli proje, bu konuda ülkemizde yapılan ilk projedir. MEB, Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü ve akademisyenler iş birliği ile proje kapsamında geliştirilen eğitim programları 12 anaokulundaki öğrenci ve velilere uygulanmıştır. Proje kapsamında hazırlanan program, “Erken Çocuklukta Farklılıklara Saygı Eğitimi El Kitabı” isimli kaynakta yayınlanmıştır.

Ekmişoğlu (2007), araştırmasında İstanbul ilinde görev yapmakta olan 685 okul öncesi öğretmeninin farklılıklara saygı konusundaki görüşlerini almıştır. Belirlenen görüşlere dayalı olarak “Farklılıklara Saygı Ölçeği” geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması 122 okul öncesi öğrencisiyle yapılmıştır. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, öğrencilerin farklılıklar ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin yetersiz olduğu belirlenmiştir.

Üner (2011), çalışmasında 36-72 aylık çocuklara uygulanan farklılıklara saygı programının kazanımlarını öğretmen görüşleri ile değerlendirmeyi amaçlamıştır. Yapılan analizlerde, farklılıklara saygı eğitiminin çocukların olumlu benlik algısı ve öz değer geliştirmesinde, empati kurmada, ön yargılarını yıkmada fayda sağladığı ve tüm gelişim alanını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Eren (2015), çalışmasında 2013-2014 eğitim öğretim yılında Ankara ilinde anaokuluna devam eden öğrencilerden 52 kontrol, 52 deney grubuna alarak çalışma grupları oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarında öyküleştirme yöntemine dayalı eğitimin farklılıklara saygı üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Topçubaşı (2015)’nın araştırması, 3. sınıf Hayat Bilgisi dersinin farklılıklara saygı konusundaki kazanımları kullanılarak hazırlanmıştır. Deney ve kontrol gruplu 79 üçüncü sınıf öğrencisiyle yaptığı çalışmanın analiz sonuçlarına göre, 14 haftalık programın öğrencilerin farklılıklara saygı tutumlarını olumlu etkilediği belirlenmiştir.

Özer (2016), araştırmasında dokuz haftalık hazırlanan programı haftada dört gün uygulamıştır. Empati ve prososyal becerilerinin yanında cinsiyet değişkeninin etkisini incelemiştir. Araştırmada, kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda,

uygulanan eğitimin anaokulu çocuklarının empatik ve prososyal becerilerini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Empatik beceriler değişkeni açısından sonuçlar değerlendirildiğinde, deney grubunun empatik ve prososyal becerileri kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır. Deney grubunda, empatik ve prososyal beceri değişkenleri açısından ön test ve son testleri arasında son test lehine anlamlı bir artış görülmüştür.

Özkabak Yıldız (2018), çalışmasında 5 ve 6 yaştan oluşan 23 kişilik çalışma grubu ile programın farklılıklara saygı düzeyine etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, uygulanan eğitim programının çocukların farklılıklara saygı tutumunu olumlu etkilediği belirlenmiştir.

Turan (2018), hazırladığı programın öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumlarına olan etkisini incelemiştir. Plasebo kontrol gruplu ön test-son test modeli yarı deneysel kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, grupların son testleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu ve deney grubunun ortalamalarının diğer gruplara göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, ilkökul çocuklarına uygulanan empati eğitim programının, kaynaştırma öğrencilerine olan tutumları olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Cinsiyet değişkeninin değerlendirildiği çalışmada, cinsiyetler arasındaki tutum puanlarında fark olduğu bulunmuştur ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Diker (2019), çalışmasında çokkültürlülüğün kazanımlarından oluşturulan psikoeğitim programının ilkökul öğrencilerinin kültürlerarası duyarlık ve empati becerilerine etkisini incelemiştir. Kontrol gruplu ve ön test son test uygulamalı araştırmada, hazırlanan psikoeğitim programı 10 hafta, haftada iki gün olacak şekilde uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda, deney ve kontrol grubunun ön test ve son test sonuçları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Yıldız (2019), çalışmasında drama yöntemiyle oluşturulmuş farklılıklara saygı eğitiminin çocukların farklılıklara saygı düzeyine etkisini ölçmektedir. Özel bir eğitim kurumunda gerçekleştirdiği çalışmasında 12 çocuk deney, 12 çocuk kontrol grubunu oluşturmuştur. Deney grubuna drama yöntemiyle oluşturulan 12 oturumluk farklılıklara saygı eğitimi verilmiştir. Araştırma sonucunda deney grubunun, engellilik, cinsiyet, kültürel geçmiş ve aile ve sosyal yapı

gibi farklılık alanlarındaki tutumlarının anlamlı düzeyde arttığı bulunmuştur. Buna göre yaratıcı drama yöntemiyle verilen farklılıklara saygı eğitiminin çocukların farklılıklara saygı düzeyini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yüksek Usta (2019), çalışmasında programın 60-72 aylık çocukların duygusal zekâ ve farklılıklara saygı düzeylerine etkisini incelemiştir. 22 deney ve 18 kontrol grubundan oluşan çalışmada, program deney grubuna haftada üç gün on hafta uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda deney grubunun empati, farklılıklara saygı ve duygusal zekâ düzeylerinde olumlu yönde bir değişim bulunmuştur. Buna göre, uygulanan programın çocukların duygusal zekâ ve farklılıklara saygı düzeylerini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gülüm (2021), araştırmasında farklılıklara saygıyı geliştirmeye yönelik hazırlanan görsel sanatlar alanındaki sekiz etkinliğin 6. sınıf öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyine etkisini incelemiştir. Karma model kullanılan çalışmada ilk olarak, araştırmacının geliştirdiği Farklılıklara Saygı Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarına yer verilmiştir. Programın uygulanmasından önce ve sonraki farklılıklara saygı düzeyi değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet, fiziksel özellik ve kültürel kimlik boyutlarında artış bulunurken; engel boyutunda anlamlı bir artış bulunmamıştır. Buna göre, farklılıklara saygı düzeyini arttırmaya yönelik hazırlanan görsel sanat etkinliklerinin çocukların farklılıklara saygı düzeylerini arttırmaktadır sonucuna ulaşılmıştır.

Sayim (2021), çalışmasında ilkökul 4. sınıf öğrencilerine uygulanan yaratıcı drama temelli etkinliklerle hazırlanan programının empatik eğilim ve sosyal becerilere etkisini incelemiştir. Kontrol gruplu yarı deneysel desenin kullanıldığı çalışmada program, haftada iki oturum olmak üzere 7 hafta boyunca uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda deney grubunun sosyal beceri ve empatik eğilim düzeylerinin anlamlı bir şekilde arttığı görülmüştür. Buna göre yaratıcı drama etkinliklerinin empatik eğilim ve sosyal beceri düzeylerini arttırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İncelenen bu araştırmalara göre, Türkiye’de son dönemlerde farklılıklara saygı konusunun önem kazandığı ve bu konudaki araştırmaların arttığı görülmüştür. Özellikle ülkemizde farklı etnik kökene sahip öğrencilerin artmış olması ve farklı özelliklere sahip çocukların bir arada eğitim

görmesi farklılıklara saygı duymayı amaçlayan çalışmaların önem kazanmasını sağlamıştır. Araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde, farklılıklara saygı eğitimi verilen küçük yaş grubundaki çocukların farklılıklara saygı düzeylerinin arttığı bulunmuştur.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma yöntemi, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ilkokul öğrencilerine yönelik geliştirilen Farklılıklara Saygı Eğitim Programı'nın (FSEP) katılımcıların farklılıklara saygı tutumlarına ve empatik eğilimlerine etkisini incelemek amaçlanmıştır. Araştırma, 3x3'lük yarı deneysel desende yürütülmüştür. Yarı deneysel desen, hazır grupların eşleştirildiği ancak seçkisiz bir şekilde atanmadığı desenlerdir. Yarı deneysel desenler, gerçek deneysel desenlerin gerektirdiği şartlar sağlanamadığı durumlarda tercih edilmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012). Desenin birinci faktörünü deney, kontrol ve plasebo grubu oluşturmaktadır. Programda ön test, son test ve izleme testi olarak üç gruba da Farklılıklara Saygı Ölçeği (FSÖ) ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği (KASİ) uygulanmıştır. Yapılan işlemler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo3.1. Araştırma Deseni

Gruplar	Ön Test FSÖ - KASİ	İşlem	Son Test FSÖ - KASİ	İzleme Testi FSÖ – KASİ
Deney	+	Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı (8 Oturum)	+	+
Plasebo	+	Farklılıklara Saygı ile İlgili Olmayan Program (8 Oturum)	+	+
Kontrol	+	Herhangi bir işlem yapılmamıştır	+	+

Not: FSÖ: Farklılıklara Saygı Ölçeği, KASİ: Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği

Araştırmada, ilkokul öğrencilerinin farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeylerini arttırmak için geliştirilen FSEP'nin etkisini incelemek amacıyla deney, kontrol ve plasebo grupları oluşturulmuştur. Tablo 1 'de belirtildiği üzere deney grubuna sekiz oturumluk FSEP uygulanmıştır. Plasebo grubu ile bir araya gelerek farklı konularda etkinlikler yapılmış, kontrol grubuna ise herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Program uygulanmadan önce ve sonra deney, kontrol ve plasebo gruplarının farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeyleri belirtilen ölçme araçlarıyla ölçülmüştür. Uygulanan programın etkililiğinin devam edip etmediğini belirlemek amacıyla son testin uygulanmasından altı hafta sonra izleme testi uygulanmıştır.

Araştırmanın Bağımlı Değişkenleri: Katılımcıların Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeğinden alacakları puanlar bu araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Bağımsız Değişkeni: Araştırmanın bağımsız değişkenini deney grubuna uygulanan Farklılıklara Saygı Eğitim Programı oluşturmaktadır.

3.2. Çalışma Grubu

3.2.1. Çalışma Grubunun Özellikleri

Araştırma, Konya İli, Selçuklu İlçesinde bulunan Mustafa Necati İlkokulunda, 2020- 2021 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan 24 üçüncü sınıf öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Programın uygulandığı dönemde Covid 19 salgın önlemleri nedeniyle sınıflar yarı kapasite ile eğitim öğretim faaliyetlerine devam ettiği, okula devam etmeyen öğrenciler ve araştırmaya gönüllü katılım söz konusu olduğu için gruplardaki öğrenci sayıları normal sınıf mevcudundan az olmuştur. Deney grubunda 11 katılımcı ile başlanan çalışma iki katılımcının uzaktan yapılan oturumlara katılamamasıyla 9'a düşmüştür, kontrol grubunda 8 katılımcı, plasebo grubunda ise 9 katılımcı yer almıştır ancak iki kişilik denek kaybı yaşanarak 7 katılımcı ile çalışma tamamlanmıştır. Oturumlara düzenli katılımı devam ettirmek amacıyla sınıf öğretmenlerinin desteği alınmıştır. Öğretmenler, oturumlar öncesinde veli ve öğrencilere hatırlatma mesajları göndermişler ve çalışmanın öneminiiletmişlerdir. Ayrıca çalışma yapılan okul, araştırmacının daha önce çalıştığı okul olduğu için

öğrenciler, çalışmaya katılma konusunda istekli olmuşlardır. Çalışmaya katılan deney, kontrol ve plasebo grupları ile ilgili bilgilere Tablo 3.2.'de yer verilmiştir.

Tablo 3.2. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarına Ait Demografik Bilgiler

		Deney	Kontrol	Plasebo
Cinsiyet	Kız	4	5	3
	Erkek	5	3	4
Kardeş Sayısı	1-2 Kardeş	6	5	4
	3-4 Kardeş	3	3	3
Anne Eğitim Durumu	Okur Yazar	1	0	0
	İlkokul	4	6	4
	Ortaokul	1	0	0
	Lise	2	1	3
	Üniversite	1	1	0
Baba Eğitim Durumu	Okur Yazar	1	0	0
	İlkokul	1	6	3
	Ortaokul	2	0	0
	Lise	3	1	2
	Üniversite	2	1	2

3.2.2. Çalışma Grubunu Oluşturan Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının Ön Test Sonuçları

Araştırma kapsamında oluşturulan FSEP'in uygulanmasından önce deney, plasebo ve kontrol gruplarına ön test olarak uygulanan Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği puanlarının dağılımları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin bulgular Tablo 3.3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği Ön Test Puanlarının Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Gruplar	N	S.O.	Sd	χ^2	p
Farklılıklara Saygı Ölçeği Ön Testi	Deney	9	11.61	2	.303	.859
	Kontrol	8	13.50			
	Plasebo	7	12.50			
	Toplam	24				
Empatik Eğilim Ölçeği Ön Testi	Deney	9	13.56	2	.802	.669
	Kontrol	8	10.69			
	Plasebo	7	13.21			
	Toplam	24				

*p<.05

Tablo 3.3. incelendiğinde, çalışmaya katılan ilkokul öğrencilerinin almış oldukları ön test puanlarının deney, kontrol ve plasebo grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis H Testi sonucuna göre Farklılıklara Saygı Ölçeği ($\chi^2=.303$, p=.859) ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ($\chi^2=.802$, p=.669) bakımından gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre deney, kontrol ve plasebo gruplarının farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeylerinin ön test puanlarının uygulama öncesinde denk olduğu söylenebilir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Yapılan araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Empatik Eğilim Ölçeği kullanılmıştır. Kullanılan formlar ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından katılımcıların ve ailelerinin demografik bilgilerini içeren 10 maddelik bir form hazırlanmıştır. Formun içeriğinde araştırma grubunda bulunan kişilerin cinsiyet, kardeş sayısı, anne ve babanın eğitim durumuna ilişkin sorular yer almaktadır.

3.3.2. Farklılıklara Saygı Ölçeği

Ekmişoğlu'nun (2007), 4-6 yaş çocuklarına yönelik geliştirdiği Farklılıklara Saygı Ölçeği dört boyuttan (cinsiyet, aile ve sosyal yaşam, engel durumu, farklı kültürel geçmiş) oluşmaktadır. Otuz maddeden oluşan ölçeğin maddeleri beş cinsiyet, dokuz aile ve sosyal yaşam, sekiz engel durumu ve sekiz farklı kültürel geçmiş boyutlarından oluşmaktadır. Farklılıklara saygı ölçeğinden alınabilecek en düşük puan 30 iken en yüksek puan 90'dır. Ölçekten alınan yüksek puanlar farklılıklara saygı düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ekmişoğlu'nun (2007) analizlerine göre ölçeğin iç tutarlık katsayısı .69 bulunmuştur. Ölçek, (1) katılmıyorum, (2) biraz katılıyorum, (3) katılıyorum şeklinde 3'lü Likert tipinden oluşmaktadır (Ekmişoğlu, 2007). Eren ve Erkan (2016)'nın araştırmasında Farklılıklara Saygı Ölçeğinin güvenirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .81 olarak bulunmuştur. Cronbach Alfa değeri 1'e yaklaştıkça güvenirlik değeri de artmaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012). Buna göre ölçeğin güvenirliğinin yüksek olduğu söylenebilir (Eren ve Erkan, 2016). Kapsam geçerliğini sağlamak amacıyla uzman görüşleri alınmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ölçeğin analizinde, madde toplam değeri, madde kalan değeri, madde ayırd edicilik indeksleri olmak üzere üç ayrı madde analiz tekniği kullanılmıştır. İstatistiksel olarak her sorunun tekniklerin birinde anlamlı çıkmasının yeterli olması sebebiyle çıkarılan madde olmamıştır. Ölçeğin, geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması sebebiyle, çalışmalarda uygulanabileceği söylenebilir.

3.3.3. Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği – Çocuk Formu

Kaya ve Siyez (2010), çocuk ve ergenler için farklı iki form şeklinde Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeğini geliştirmişlerdir. Çocuk formu duygusal empati alt boyutunda 7 madde, bilişsel empati boyutunda 6 madde olmak üzere 13 maddeden ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek, (1: Bana hiç uygun değil; 4: Bana tamamen uygun) 4'lü Likert tipindedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar

empatik eğilim düzeyinin fazla olduğunu göstermektedir. Kaya ve Siyez'in (2010) analizlerine göre ölçeğin tümü için iç tutarlık katsayısı .92, duygusal empati alt boyutu için .89 ve bilişsel empati alt boyutu için .84 olarak belirlenmiştir. Açımlayıcı Faktör Analizi sonuçlarına göre, duygusal empati alt boyutundaki maddelerin faktör yükleri .60 ile .67, ait oldukları alt boyut toplam puanları ile korelasyonları .61 ile .74, ölçeğin tümünden alınan puanlar ile korelasyonları ise .55 ile .70 arasında değişmektedir. Bilişsel empati alt boyutundaki maddelerin faktör yükleri .54 ile .73, ait oldukları alt boyut toplam puanları ile korelasyonları .59 ile .72, ölçeğin tümünden alınan puanlar ile korelasyonları ise .46 ile .61 arasında değişmektedir. Ölçek, toplam varyansın %44.308'ini açıklamaktadır. Açıklanan toplam varyansın %34.458'i duygusal empati alt boyutuna, %9.851'i ise bilişsel empati alt boyutuna aittir.

3.4. Verilerin Toplanması

Veri toplama sürecinde araştırmacı, öncelikle Akdeniz Üniversitesi Etik Kurulu'ndan ve MEB Strateji Geliştirme Dairesi'nden gerekli izinleri almıştır. Daha sonra okul müdürüne, öğretmenlere, ailelere ve öğrencilere araştırma hakkında bilgi verilmiş ve onam formu alınmıştır. Daha sonra sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda, okula düzenli devam ettiği ve uzaktan eğitime katılma imkânı olan öğrencilerin bulunduğu belirlenen sekiz şubeden toplam 77 (37 kız, 40 erkek) 3. sınıf öğrencisine, deney, kontrol ve plasebo gruplarını belirlemek amacıyla Kişisel Bilgi Formu, Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği uygulanmıştır. Uygulama sırasında ölçekler öğrencilere, kendi sınıflarında sırası ile verilmiş ve gerekli açıklamalar yapılarak doldurmaları sağlanmıştır. Ön testlerin sonuçları analiz edilerek birbirine en yakın ortalamaya sahip üç sınıf araştırmaya dâhil edilmiştir. Sınıfların deney, kontrol ve plasebo grubu olarak belirlenmesinde ise kura yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın yapıldığı dönemde Covid-19 önlemleri sebebiyle sınıf mevcutları yarıya düşürülerek eğitime devam edilmiştir. Bu sebeple deney grubuna 9, kontrol grubuna 8, plasebo grubuna 7 öğrenci dâhil edilmiştir. Sınıflar arasındaki farklılıklara saygı konusundaki etkileşimi azaltmak amacıyla, deney grubuna oturularda işlenen etkinlikleri sınıfları dışındaki öğrencilerle paylaşmamaları gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca oturumların yarısı uzaktan eğitim şeklinde gerçekleştiği için öğrenciler bir araya gelmemiştir.

Programın oturumlarının tamamlanmasının ardından Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği deney, kontrol ve plasebo gruplarına son test olarak uygulanmıştır. Son testin uygulanmasından altı hafta sonra kazandırılması amaçlanan becerilerin kalıcılığını test etmek için izleme testi uygulanmıştır.

3.5. Program Geliştirme Süreci

Araştırmada uygulanan program, yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak geliştirilmiştir. Yapılandırmacı yaklaşım, öğrenenin fikirlerini bir öğretmenden veya otorite kaynağından tam ve doğru olarak almak yerine, fikirlerini inşa ettiğine inanan bir öğrenme teorisidir. Bu yapı içsel, kişisel ve genellikle bilinçsiz bir süreçtir. Dünyayı anlamlandırmak için kullanılan bilgi parçalarının bazıları kişisel deneyimlerden oluşurken, bazıları diğer insanlarla kurulan iletişimin yeniden yorumlanmasından oluşur (Selley, 1999). Yapılandırmacı yaklaşımın temelleri, 18. yüzyılda yaşayan Giambatista Vico'ya kadar uzanmaktadır. Vico'nun "Bir şeyi bilen onu açıklayabilendir." fikri, John Dewey, Immanuel Kant, Jean Piaget, Lev Vygotsky, Ausubel, Howard Gardner ve Jerome Bruner gibi birçok bilim adamı tarafından benimsenip geliştirilmiştir (Küçükavşar, 2010). Önceleri felsefi bir akım olarak bilinen yapılandırmacılık, günümüzde eğitim, teknoloji ve aile terapileri gibi alanlarda kullanılan kapsamlı bir yaklaşım haline gelmiştir. Yapılandırmacılığa göre birey, yaşamı boyunca çevresi ile etkileşiminde karşılaştıklarıyla başa çıkabilmek ve bu yaşantılarını anlamlandırmak için bilgiyi yapılandırmalıdır. Her yeni deneyimde birey, doğru bulduğu çözüm yollarını daha sonra da kullanmak üzere şema haline getirir ve saklar. Bilgiyi yapılandırmada etkili olan bir başka durum ise sosyo-kültürel çevredir. Birey yeni yaşantılarını anlamlandırırken, yeni deneyimlere yaşadığı kültürde var olan anlamlar çerçevesinde bakar (Açıkgöz, 2005).

Bilim insanları öğrenme süreçleri ile ilgili yaptıkları çalışmalarda, yapılandırmacı bir öğrenme modelinin beynin dünyayı anlamlandırmasındaki en doğal yol olduğunu fark etmişlerdir. Yapılandırmacılık, öğrenenin aktif olduğu, yeni öğrenmelerin önceki deneyimler ve mevcut zihinsel kalıplara asimile edildiği bir yaklaşımdır (Abbout ve Ryan, 1999). Yapılandırmacı öğrenme, yeni öğrenilen bilgilerin var olan bilgiler üzerine eklenerek anlamlandırılması sürecidir

(Wilson, 1997). Her yeni bilgi, var olan ile bağ kurarak bu bilgi zemininin üzerine inşa edilir. Ancak bahsedilen inşa etme süreci, bilginin ezber yoluyla biriktirilmesi ile değil, bireyin düşünme ve analiz yoluyla bilgiyi yeniden oluşturması anlamına gelir. Yapılandırmacı öğrenme sürecinde bilgi olduğu gibi kabul edilmez. Bunun yerine öğrenen kişinin değer yargıları ve yaşantıları ile öznel anlamını oluşturmaya dayanır. Yapılandırmacılığın asıl amacı olan kalıcı öğrenme ve üst düzey bilişsel beceriler oluşturulur (Şaşan, 2002). Yapılandırmacı öğrenmenin beyin öğrenme düzenine uyumlu olduğunu kanıtlayan çalışmalar bulunmaktadır. Yapılandırmacı öğrenme sınıfları sınırlı kalmamakta, bir öğrenme topluluğunun yeni bir anlayışını da kapsamaktadır. Ayrıca sadece öğrenen ve öğretmenleri değil herkesi içeren bir anlayıştır (Abbott ve Ryan, 1999).

Yapılandırmacı öğrenmenin içerdiği programlarda bulunan etkinlikler, bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak her öğrencide öznel olan ilgi ve yeteneklere önem vermektedir. Yapılandırmacılıkta, her bireye verilecek aynı öğrenme senaryosu yerine sınıf ortamındaki bireysel farklılıklara uygun olarak hazırlanan farklı senaryolar bulunmaktadır. Bu yaklaşımı benimseyen öğretmenin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurarak oluşturduğu öğrenme ortamları ve materyalleri sayesinde öğrenenler verimli olabilir ve zihinsel becerilerini aktif olarak kullanabilirler (Erdem, 2001). Yapılandırmacı yaklaşımla oluşturulan programlarda öğrenci merkezde yer alır. Öğrencinin bilgiyi öznel olarak yapılandırması yoluyla kalıcı öğrenme ve üst düzey bilişsel becerilerin geliştirilmesi hedeflenir. Öğrencinin merkezde olduğu demokratik bir ortam oluşturulmaktadır. Bu ortam, öğrenen ve öğrenenin ortak kararıyla oluşturulan öğrenmeye karşı istek uyandırıcı ve ilgi çekici hale getirilmektedir. Yapılandırmacı yaklaşımda, bilgilerin doğrudan aktarılması yerine sorgulama ve araştırmalar yoluyla problem çözme, düşünme ve öğrenme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanır (Şaşan, 2002). Yapılandırmacı öğrenmede değerlendirme, bilginin değerlendirilmesinden çok bilgiyi oluşturma sürecini önemsemektedir. Çok yönlü öğretimi savunan bu yaklaşım çok yönlü bir değerlendirme sürecini de gerektirmektedir (Küçükavşar, 2010). Araştırma kapsamında uygulanan programda öğrencilerin aktif rol almalarını sağlayacak etkinliklere yer verilerek öğrenci merkezli bir program hazırlanmış ve teknolojiye oldukça fazla yararlanılmıştır. Kazandırılmak istenen bilgiler, var olan öğrenmelerden yola çıkılarak oluşturulan örneklerle sunulmuş ve bireysel öğrenme farklılıkları göz önünde bulundurularak birçok duyuya hitap eden etkinlikler oluşturulmuştur. Bu özellikleriyle

Farklılıklara Saygı Programı'nın yapılandırmacı yaklaşımın temelleri ile oluşturulduğu söylenebilir.

Programın içeriğinin oluşturulması aşamasında, benzer konulardaki etkili olan programlar ve farklılıklara saygı ölçeğinin alt boyutları dikkate alınarak başlıklar oluşturulmuştur. Cinsiyet, aile ve sosyal yaşam, engellilik, farklı kültürel geçmiş konusundaki farklılıklar ve empati başlıkları altında etkinlikler oluşturulup oturumlara bölünmüştür. Danışman hocanın önerdiği ve araştırmacının ulaştığı Rengârenk Bir Dünya, Okullarda Empatiyi Geliştirmek İçin Bir Rehber, Benden Farklı Olanla Yaşamayı Öğreniyorum, Çocuklar İçin Duygularla İletişim Becerileri, Çocuklar İçin Yaratıcı Baş Etme Becerileri, Farklı Ama Aynı, Pembe Karga, Bu Kitabın Ortasında Duvar Var, Kaşal, Benim Dünyam, Kardeşim Benim isimli kitaplar incelenmiş ve uygun bulunan etkinliklere bazı uyarlamalar yapılarak programın içeriğinde yer verilmiştir. Programın tamamlanmasının ardından danışman hocanın görüşleri alınarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Programın hazırlanması sürecinde, daha önce etkili olan programlara bakılarak oturum sayısına ve süresine karar verilmiştir. Program, 8 oturum olarak hazırlanmış ve oturumların süreleri, okullardaki ders saatleri ve öğrencilerin dikkat süreleri göz önünde bulunarak 40 dakika olarak belirlenmiştir.

Giugni (2008), çok kültürlülük ve önyargı karşıtlığını konu aldığı çalışmasında, bu kavramların sosyal adalet ve eşitlikle olan bağlantısını açıklamıştır. Araştırmasında, bireylerin yaşamlarındaki her eylemin kültürel ve değer yüklü olduğunu ifade etmektedir. Bu durum farklı kültürden çocukların bir arada olduğu eğitim kurumlarında aslında her gün çok kültürlülük deneyimleri yaşandığını göstermektedir. Bu nedenle, cinsiyet, etnik köken, ırk, sınıf ve dil konusundaki farklılıkları yönetmek için kültürü doğru temsil etmek, değer vermek ve tüm bunlara saygı göstermek gereklidir. Öğrencilere bu değerleri kazandırmaya çalışırken, dinleyici olacakları yöntemler yerine aktif katılım sağlayacakları etkinliklerin kullanılması önemlidir (Ryan ve Bohlin, 1999). Farklı değişkenler ve öğretmenin kullandığı etkinliklerle, öğrencilerin derse aktif katılımı ve motivasyonları sağlanabilir (Ceylan, 2003). Pandemi kuralları sebebiyle bir kısmının online olarak uygulandığı Farklılıklara Saygı Eğitim Programında, yapılandırmacı yaklaşım temelinde hazırlanan etkinliklere yer verilmiştir. Online olarak uygulanan oturumlarda Web2 araçları

kullanılmış, katılımcıların aktif ve etkileşim içinde olmaları sağlanmıştır. WordWall, Kahoot, Canva, InShot, Quik ve iMovie Web2 araçları ile oluşturulan etkinliklerde video hazırlama, hikâye anlatımı, yarışma ve resimli etkilere yer verilmiştir. Bu etkinlikler ile öğrencilerin kendilerinden farklı kişiler konusunda videolar izleme, danslarına eşlik etme ve fikirlerini ifade edebilmelerine fırsat vermek amaçlanmıştır.

3.6. Deneysel İşlem

Araştırmada, ilkokul düzeyindeki öğrencilerin farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeylerini arttırmak amacıyla ilkokul 3. sınıf öğrencilerine yönelik Farklılıklara Saygı Eğitim Programı hazırlanmıştır. Hayatın birçok alanındaki farklılıklar ile bir arada olumlu duygular içinde yaşayabilmeye yönelik oluşturulan bu program, katılımcıların farklılıklara saygı duyma ve empati becerilerini arttırmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın yapıldığı dönemde Covid-19 önlemleri sebebiyle sınıf mevcutları yarıya düşürülerek eğitime devam edilmektedir. Bu sebeple deney grubuna 11, kontrol grubuna 8, plasebo grubuna 9 öğrenci dâhil edilmiştir. Ancak programın uzaktan eğitim yoluyla devam ettiği haftalarda deney ve plasebo grubundan ikişer öğrencinin oturumlara katılmaması sebebiyle verileri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte deney grubundan 9, plasebo grubundan 7 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Covid-19 önlemleri göz önünde bulundurularak farklı sınıflardan öğrenciler bir araya getirilmemiş, yüz yüze yapılan oturumlar her grubun kendi sınıflarında gerçekleştirilmiştir. Bir ders saatinin 40 dakika olması sebebiyle her oturum 40 dakika sürmüştür.

Çalışma gruplarının belirlenmesinin ardından sekiz haftalık olarak hazırlanan Farklılıklara Saygı Eğitim Programı deney grubuna uygulanmaya başlanmıştır. Plasebo grubuna hiçbir program uygulanmadan bir araya gelinmiş ve kontrol grubuna herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Araştırmanın iç ve dış geçerliğini arttırmak için birtakım önlemler alınmıştır. İç geçerlik, araştırmalardan elde edilen bulguların araştırmanın amacını ve katılımcıların sosyal gerçeklerini yansıtıp yansıtmadığını ifade eder (Daymon ve Holloway, 2003). Aynı zamanda iç geçerlik, araştırmacının gözlemlerinin gerçeği ne derece yansıttığı ile de ilişkilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). İç geçerliği etkileyen farklı faktörler bulunmaktadır. Bunlar, katılımcıların özellikleri,

katılımcı kaybı, araştırmanın gerçekleştiği yerin koşulları, veri toplama araçları gibi faktörlerdir (Kabakçı Yurdakul, 2013). Bu çalışmada iç geçerliği arttırmak amacıyla veriler, araştırmacı tarafından toplanmış, maddelerin doğru anlaşılması için açıklamalar yapılmıştır. Denek kaybını önlemek amacıyla deneysel işlem öncesinde veli ve öğrencilere bilgilendirmeler yapılmış, deneysel işlem sürecinde sınıf öğretmeninin desteği alınarak velilere ulaşım sağlanmıştır. Katılımcıların yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak etkinlikler hazırlanmış ve konuları somutlaştırmalarına yardımcı olacak etkinlikler ve dijital araçlar kullanılmıştır. Dış geçerlik ise, araştırma yapılan grup üzerinde, araştırma koşullarında varılan sonucun evrene genellenebilmesidir (Kabakçı Yurdakul, 2013). Dış geçerlik, bağımsız değişken etkileşimi, yanlış seçim gibi faktörlerden etkilenmektedir (Karasar, 1999). Araştırmacı, dış geçerliği arttırmak için deneysel sürecin aşamalarını ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Deney grubunun farklılıklara saygı konusunu yalnızca araştırmacının hazırladığı programdan öğrenmeleri konusunda sınıf öğretmeni ile iş birliği yapılmıştır.

Hazırlanan program deney grubuna 2020-2021 eğitim öğretim yılı içerisinde nisan ayından haziran ayının sonuna kadar sekiz hafta boyunca covid-19 önlemleri nedeniyle hibrit eğitim şeklinde gerçekleştirilmiştir. Programın üç oturumu yüz yüze sınıflarda, beş oturumu ise uzaktan eğitim şeklinde araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uzaktan eğitim olarak uygulanan oturumlarda Zoom programı kullanılmıştır. Haftalık uygulanan oturumlarda işlenen konular ve oturumun kısa açıklaması aşağıda verilmiştir.

1. Oturum: Programın Amacı ve Kurallar

İlk oturum öğrencilerin süreci anlamalarını sağlamak için programın amacı ve bu süreçte yapılacaklar konusunda bilgi verilerek yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışma boyunca uyulması gereken kurallar hazırlanan “Kurallarımız Var” etkinliği ile gerçekleştirilmiş ve belirlenen kurallar sınıfın bir köşesine asılmıştır.

2. Oturum: Benzerlikler ve Farklılıklar

İkinci hafta okulların Covid-19 sebebiyle uzaktan eğitime geçmesi üzerine oturum Zoom programı üzerinden uygulanmıştır. Bu oturumda, öğrencilerin benzer ve farklı özelliklerini

keşfetmelerine ve kendilerinden farklı olan bireylere yönelik farkındalık kazanmalarını sağlamaya yönelik etkinlikler gerçekleştirilmiştir. “İnsanlar Rengârenktir” formu (Ek 7) ekrana yansıtılarak katılımcıların defterlerine çizip boyamaları ile gerçekleştirilmiştir. WordWall Web2 aracı kullanılarak hazırlanan “Onunla Oynar mısın?” etkinliği (Ek 8), ekrana yansıtılmış ve katılımcıların sırası ile her kutucukta farklı özelliklere sahip çocuk fotoğraflarının bulunduğu numaralı kartlardan birini seçmesi istenmiştir. Fotoğraflı çıkan çocuğun özellikleri ve onunla hangi oyunları oynayabileceği tartışılmıştır.

3. Oturum: Cinsiyete Yönelik Farklılıklar

Üçüncü hafta öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerini farkına varmasını ve bu konudaki var olan kalıplara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmasını sağlamak amacıyla etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Dersin başlangıcında “Gökkuşuğu Okulu” isimli video öğrencilere izletilmiştir. Video ile ilgili katılımcıların görüşleri alınmış ve tartışılmıştır. “Mesela Sokağı Oyun Kartları” etkinliğinden birkaç resim öğrencilere gösterilerek fikirleri alınmıştır. Kahoot Web2 aracı ile hazırlanan soru cevap etkinliği (Ek 9) ile cinsiyet rolleri konusunda var olan yanlış bilgilerini değiştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

4. Oturum: Kültüre Yönelik Farklılıklar

Bu oturumda, öğrencilerin farklı kültürleri tanımaları ve farklı kültürel özelliklere sahip olmanın dünyayı zenginleştirdiğini fark etmelerine yönelik etkinlikler gerçekleştirilmiştir. InShot Web2 aracı kullanılarak resimleri kullanılan ve araştırmacı tarafından seslendirilen “Rengârenk Dünya Masalı” etkinliği öğrencilere izletilmiştir. WordWall ile hazırlanan farklı kültürlerin yemekleri ve kıyafetlerini tanıtan “Farklı Farklı Kültürler” etkinliği (Ek 10) katılımcıların aktif katılımı ile gerçekleştirilmiş, daha sonra farklı ülkelerin danslarını tanıdan video öğrencilere izletilerek katılımcıların bu dansları taklit etmelerinin istendiği “Dans Zamanı” etkinliği yapılmıştır.

5. Oturum: Engel ve Aile Yapılarına Yönelik Farklılıklar

Beşinci oturumda katılımcıların engelli bireylerin yaşadığı zorlukları fark etmesi, empati duyabilmesi ve bu bireylere nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda fikir sahibi olmaları amaçlanmıştır. Aynı zamanda her ailenin anne, baba ve çocuktan oluşmadığını, farklı aile yapılarının da olabileceğini anlamalarını sağlayacak etkinliklere yer verilmiştir. Oturuma, dikkat çekmek amacıyla “Kıpırdak ile Şıpırdak Farklılıklara Saygı” videosu izletilerek başlanmıştır. “Seni Anlayabilirim” etkinliği ile öğrenciler gösterilen kelimeleri gözleri kapalı bir şekilde çizmeye çalışmış, seslerini kapatarak seçilen bir öğrenciye hareketler ile anlatmaya çalışmışlardır. Bu etkinlik ile görme, işitme ve konuşma yetersizliği olan kişilerin yaşadığı zorlukları anlamaları amaçlanmıştır. Farklı aile yapılarını öğrenmelerini sağlamak için “Aile Resimleri Etkinliği” (Ek 11) gerçekleştirilmiştir. Bu etkinlikte farklı türdeki aile resimleri video haline getirilerek öğrencilere izletilmiş ve resimler ile ilgili düşünceler paylaşılmıştır.

6. Oturum: Empati ve Yardım Etme Becerisi

Altıncı oturum okulların yeniden yüz yüze eğitime geçmesi sebebiyle yüz yüze olarak yapılmıştır. Bu oturumda katılımcıların farklılığı olan kişilere empati duyabilmesini ve yardım etmek için farklı seçenekleri olduğunu anlamasını sağlamaya yönelik etkinlikler uygulanmıştır. Derse dikkati çekmek için “Empati” konulu kısa animasyon filmi izletilerek başlanmış ve film ile ilgili katılımcıların fikirleri alınmıştır. “Empati Adımları” etkinliği (Ek 12) ile katılımcıların aktif katılımı sağlanarak farklılıklarından dolayı zor durumlar yaşayan kişilerin duygularını anlamaya çalışmaları sağlanmıştır.

7. Oturum: Empati ve Yardım Etme Becerisinin Geliştirilmesi

Yedinci oturumda, yüz yüze olarak katılımcıların empati ve yardım etme becerilerini daha fazla geliştirmelerini sağlamayı amaçlayan etkinliklere yer verilmiştir. “Farklı Ama Aynı” isimli hikâyeye, resimleri video halinde tahtaya yansıtılarak araştırmacı tarafından okunmuştur. Hikâyede geçen olaylarla ilgili katılımcıların fikirleri alınmıştır. Farklılıkları olan bireylerin yaşadığı zorluklarda onlara nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda fikir sahibi olmalarını sağlayacak “Ben Değilsen Kim?” etkinliği uygulanmıştır. Bu etkinlikte örnek senaryolar okunarak öğrencilerden

“Karşı Çıkarım”, “Yardım İsterim” ve “Emin Değilim” yazılı kartlarını göstermeleri istenmiştir. Gönüllü katılımcıların kartı neden seçtikleri konusunda fikirlerini belirtmeleri sağlanmıştır.

8. Oturum: Oturumların Özeti

Sonlandırma oturumunda şimdiye kadar yapılan etkinlikler slayt gösterisi halinde öğrencilere sunulmuştur. Etkinliklerle ilgili katılımcıların hatırladıkları öğrenmeleri paylaşması sağlanmıştır. Katılımcıların iyi duygularla ayrılmasını sağlamak amacıyla oturumlar süresince yaptıkları katkıları düşünerek “İltifat Yağmuru” etkinliği gerçekleştirilmiştir.

3.7. Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşan deney, kontrol ve plasebo gruplarına kişisel bilgiler formu ve ön test, son test ve izleme testi olarak Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği uygulanmıştır. Veriler SPSS 26.0 İstatistiksel Paket Programı ile analiz edilmiştir. Araştırma grubundaki öğrencilerden 9 kişi deney grubu, 7 kişi plasebo grubu ve 8 kişi kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrenci sayısının 24 ($n < 30$) olduğu bilinmektedir. Araştırma gruplarının 30’dan az olduğu durumlarda parametrik olmayan testler ile analiz edilmesi gerekmektedir (Ross, 2004). Bu sebeple deney grubunun ön test, son test ve izleme testlerini karşılaştırmak amacıyla “Friedman Testi”, farkın istatistiksel olarak anlamlı çıktığı durumlarda ise farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için “Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi” kullanılmıştır. Deney, kontrol ve plasebo grubunun son test puanlarının farkını analiz etmek amacıyla “Kruskal Wallis H Testi”, anlamlı farkın çıktığı durumlarda ise farkın hangi gruplardan kaynaklandığını bulmak için “Mann Whitney-U Testi” yapılmıştır. Kontrol ve plasebo gruplarının ön test, son test ve izleme testleri puanlarını karşılaştırmak amacıyla ayrı ayrı “Friedman Testi” uygulanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan Farklılıklara Saygı Eğitim Programının uygulandığı deney grubu, hiçbir program uygulanmadan araştırmacı ile bir araya gelen plasebo grubu ve kontrol grubunun farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeylerini gösteren yorum ve bulgulara yer verilmiştir. Verilerin analizinde deney, kontrol ve plasebo grupları arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmek amacıyla Kruskal Wallis H Testi, grupların ön test-son test ve izleme test puanları arasındaki farkı test etmek amacıyla ise Friedman Testi kullanılmıştır. Anlamlı fark olduğu saptanan grupları tespit etmek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ve Mann Whitney U testi uygulanmıştır.

4.1. Birinci Amaca Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında geliştirilen Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı'nın öncesinde ve sonrasında uygulanan Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulgular tablo 4.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Ön Test- Son Test- İzleme Testi Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığı İçin Yapılan Friedman Testi Analizi Sonuçları

Ölçek	Puan	N	S.O.	Sd	χ^2	p
Farklılıklara Saygı Ölçeği Deney Grubu	Ön Test	9	1.00	2	15.765	.000
	Son Test	9	2.22			
	İzleme Testi	9	2.78			
Farklılıklara Saygı Ölçeği Plasebo Grubu	Ön Test	7	1.43	2	6.000	.050
	Son Test	7	1.86			
	İzleme Testi	7	2.71			
Farklılıklara Saygı Ölçeği Kontrol Grubu	Ön Test	8	1.63	2	2.250	.325
	Son Test	8	2.00			
	İzleme Testi	8	2.38			

Ölçek	Puan	N	S.O.	Sd	χ^2	p
Empatik Eğilim Ölçeği Deney Grubu	Ön Test	9	1.67	2	1.742	.419
	Son Test	9	2.17			
	İzleme Testi	9	2.17			
Empatik Eğilim Ölçeği Plasebo Grubu	Ön Test	7	2.64	2	4.667	.097
	Son Test	7	1.57			
	İzleme Testi	7	1.79			
Empatik Eğilim Ölçeği Kontrol Grubu	Ön Test	8	2.13	2	.800	.670
	Son Test	8	1.75			
	İzleme Testi	8	2.13			

*p<.05

Tablo 4.1.'e göre, deney grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden aldıkları ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Friedman Testi sonucunda deney grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=15.765$, $p=.000$). Diğer bir ifade ile uygulanan program, deney grubundaki öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyinde anlamlı bir değişim yaratmıştır. Plasebo grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden aldıkları ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Friedman Testi sonucunda plasebo grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=6.000$, $p=.05$). Diğer bir ifade ile süreç boyunca plasebo grubundaki öğrencilerin farklılıklara saygı düzeylerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kontrol grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden aldıkları ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Friedman Testi sonucunda kontrol grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=2.250$, $p=.325$). Diğer bir ifade ile kontrol grubunun farklılıklara saygı düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

Deney grubunun Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Friedman Testi sonucunda deney grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=1.742$, $p=.419$). Diğer bir ifade ile uygulanan

program, deney grubundaki öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinde anlamlı herhangi bir farklılık yaratmamıştır. Plasebo grubunun Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Friedman Testi sonucunda plasebo grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=4.667$; $p=.097$). Kontrol grubunun Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları ön test, son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Friedman Testi sonucunda kontrol grubunun ön test, son test ve izleme testi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=.800$, $p=.670$). Diğer bir ifade ile kontrol grubunun empatik eğilim düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir artış bulunmamıştır.

Deney grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği'nin ön test, son test ve izleme testi puanlarında bulunan anlamlı farkın hangi iki ölçümden kaynaklandığını belirlemek amacıyla Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi kullanılmıştır. Deney grubuna ait ikili karşılaştırma tablosu Tablo 4.2.'de verilmiştir.

Tablo 4.2. Deney Grubu Ön Test- Son Test- İzleme Testi Puanları İkili Ölçümler İçin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

İkili Karşılaştırmalar	Puan	N	S.O.	S.T.	Z
Ön Test	Negatif Sıra	0	.00	.00	-2.668
Son Test	Pozitif Sıra	9	5.00	45.00	(.008)
	Eşit	0			
Son Test	Negatif Sıra	1	4.00	24.00	-1.706
İzleme Testi	Pozitif Sıra	6	4.00	4.00	(.088)
	Eşit	2			

* $p<.05$

Tablo 4.2.'ye göre deney grubuna uygulanan Farklılıklara Saygı Ölçeği ön test-son test ($z=-2.668$, $P=.008$) sıra ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Son test-izleme testi ($z=-1.706$, $p=.088$) sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna göre, deney grubunun farklılıklara saygı düzeyinde deneysel süreç sonunda anlamlı bir artış olduğu

ve süreç tamamlandıktan altı hafta sonra uygulanan izleme testi sonuçlarına göre bu artışın korunduğu görülmüştür.

4.2. İkinci Amaca Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında uygulanan Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı'nın deney grubuna uygulanmasının ardından deney, kontrol ve plasebo gruplarına uygulanan Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulgular tablo 4.3.'te gösterilmiştir.

Tablo 4.3. Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği Son Test ve İzleme Testi Puanlarının Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Gruplar	N	S.O.	Sd	χ^2	p
Farklılıklara Saygı Ölçeği Son Test	Deney	9	17.33	2	6.743	.034
	Kontrol	8	9.50			
	Plasebo	7	9.71			
	Toplam	24				
Farklılıklara Saygı Ölçeği İzleme Testi	Deney	9	15.89	2	3.823	.148
	Kontrol	8	9.25			
	Plasebo	7	11.86			
	Toplam	24				
Empatik Eğilim Ölçeği Son Test	Deney	9	16.22	2	4.226	.121
	Kontrol	8	11.06			
	Plasebo	7	9.36			
	Toplam	24				
Empatik Eğilim Ölçeği İzleme Testi	Deney	9	16.00	2	3.571	.168
	Kontrol	8	10.25			
	Plasebo	7	10.57			
	Toplam	24				

*p<.05

Tablo 4.3.'te, çalışmaya katılan öğrencilerin Farklılıklara Saygı Ölçeği'nden almış oldukları son test puanlarının deney, kontrol ve plasebo grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H Testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre grupların Farklılıklara Saygı Ölçeği son testi puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2 = 6.743$, $p=.034$). Grupların sıra ortalamalarına bakıldığında, farklılıklara saygı düzeyi en yüksek olan grubun deney grubu olduğu (17.33), bunu plasebo (9.71) ve kontrol (9.50) grubunun izlediği görülmektedir. İzleme testi puanlarının deney, kontrol ve plasebo grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucuna göre grupların Farklılıklara Saygı Ölçeği izleme testi puanları ($\chi^2 = 3.823$, $p=.148$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre uygulamadan altı hafta sonra deney, kontrol ve plasebo gruplarının farklılıklara saygı düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir. Grupların sıra ortalamalarına bakıldığında, farklılıklara saygı düzeyi en yüksek olan grubun deney grubu (15.89) olduğu, bunu plasebo (11.86) ve kontrol (9.25) grubunun izlediği görülmektedir.

Katılımcıların Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği'nden almış oldukları son test puanlarının deney, kontrol ve plasebo grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H Testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre grupların Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı ($\chi^2 = 4.226$; $p=.121$) görülmüştür. Buna göre uygulama sonrasında deney, kontrol ve plasebo gruplarının empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir olmadığı söylenebilir. Grupların sıra ortalamalarına bakıldığında, empatik eğilim düzeyi bakımından en yüksek ortalamaya sahip grup deney grubudur (16.22), bunu kontrol (11.06) ve plasebo (9.36) grubu izlemektedir. İzleme testi puanlarının deney, kontrol ve plasebo grupları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucuna göre grupların Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği izleme testi puanları ($\chi^2 = 3.571$, $p=.168$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Buna göre uygulamadan altı hafta sonrasında deney, kontrol ve plasebo gruplarının empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı söylenebilir. Grupların sıra ortalamalarına bakıldığında, empatik eğilim düzeyi bakımından en yüksek ortalamaya sahip grup deney grubudur (16.00), bunu plasebo (10.57) ve kontrol (10.25) grubu birbirine oldukça yakın ortalamalar ile izlemektedir.

Deney, kontrol ve plasebo gruplarının Farklılıklara Saygı Ölçeği son test puanlarında bulunan anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Mann Whitney-U Testi kullanılmıştır. Farklılıklara Saygı Ölçeği son test puanlarına ait ikili karşılaştırma tablosu Tablo 4.4.'te verilmiştir.

Tablo 4.4. Farklılıklara Saygı Ölçeği Son Test Puanlarının İkili Karşılaştırmaları İçin Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

İkili Karşılaştırmalar	N	S.O.	U	p
Kontrol Grubu	8	7.75	26.00	.867
Plasebo Grubu	7	8.29		
Deney Grubu	9	11.44	14.00	.036
Kontrol Grubu	8	6.25		
Deney Grubu	9	10.89	10.00	.023
Plasebo Grubu	7	5.43		

*p<.017

Tablo 4.4.'e göre Farklılıklara Saygı Ölçeği son test puanlarının ikili karşılaştırmaları incelendiğinde, kontrol grubu ve plasebo grubu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (U=26.00, p=.867). Deney grubu- kontrol grubu (U=14.00, p=.036) ve deney grubu- plasebo grubu (U=10.00, p=.023) karşılaştırmalarında, .05 düzeyine göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Ancak yapılan Bonferroni düzeltmesine göre p değeri .017 olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple gruplar arasındaki ikili karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde ilkokul öğrencilerine yönelik hazırlanan Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı'nın katılımcıların farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeylerine etkisine yönelik elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

5.1. Sonuç ve Tartışma

5.1.1. Birinci Araştırma Sorusu İçin Sonuçlar

Deney grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu sonuca göre Farklılıklara Saygı Eğitim Programı'nın deney grubunun farklılıklara saygı düzeyini arttırdığı ve bu artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Plasebo grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile süreç boyunca bir araya gelinen ancak uygulama yapılmayan plasebo grubunun farklılıklara saygı düzeylerinde istatistik olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

Kontrol grubunun Farklılıklara Saygı Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile süreç boyunca herhangi bir uygulama yapılmayan kontrol grubundaki öğrencilerin farklılıklara saygı düzeylerinde istatistik olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

Deney grubunun Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile Farklılıklara Saygı Eğitim Programı, deney grubundaki öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinde istatistik olarak anlamlı bir artışa neden olmamıştır.

Plasebo grubunun Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile süreç boyunca bir araya gelinecek ancak farklılıklara saygı konusunda herhangi bir uygulama yapılmayan plasebo grubundaki öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinde istatistik olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

Kontrol grubunun, Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ön test, son test ve izleme testi puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Diğer bir ifade ile süreç boyunca herhangi bir uygulama yapılmayan kontrol grubundaki öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinde istatistik olarak anlamlı bir artış olmamıştır.

5.1.2. İkinci Araştırma Sorusu İçin Sonuçlar

Deney, plasebo ve kontrol gruplarının Farklılıklara Saygı ölçeği son test puanları arasında Kruskal Wallis sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Farkın hangi iki gruptan kaynaklandığını bulmak için yapılan Bonferroni düzeltmeli analizde bulunan fark, istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Deney, plasebo ve kontrol gruplarının Farklılıklara Saygı Ölçeği izleme testi puanları arasında Kruskal Wallis sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Deney, plasebo ve kontrol gruplarının Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği son test puanları arasında Kruskal Wallis sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan analize göre deney grubunun en yüksek ortalamaya sahip olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Deney, plasebo ve kontrol gruplarının Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği izleme testi puanları arasında Kruskal Wallis sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yapılan analize göre deney grubunun en yüksek ortalamaya sahip olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

5.2. Tartışma

Bu araştırmanın amacı, ilkokul öğrencilerine yönelik hazırlanan farklılıklara saygı eğitim programının etkililiğini ortaya koymaktır. Bu programın, aynı zamanda öğrencilerin empati kurma becerilerine katkı sağlaması da beklenmektedir. Bu araştırma ile sosyal yaşamlarında sıkça farklı kişilere rastlayan bireylerin ön yargılarını kırarak empatik bir şekilde farklılıklara saygı duymasını sağlamak amaçlanmaktadır. Salgın dönemi sebebiyle hibrit eğitim olarak uygulanan Farklılıklara Saygı Eğitimi Programı'nın ilkokul öğrencilerinin farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeyine etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmada, programın uygulandığı deney grubunun farklılıklara saygı düzeyi anlamlı şekilde artmıştır. Farklılıklara Saygı Eğitim Programının ilkokul öğrencilerine yönelik etkisini inceleyen araştırmada, deney grubunun farklılıklara saygı düzeyi programın uygulanmasından sonra istatistiksel olarak anlamlı derecede artarken, empatik eğilim düzeyi anlamlı bir artış göstermemiştir. Deney, plasebo ve kontrol grubundaki öğrencilerin sıra ortalamaları incelendiğinde ise deney grubundaki öğrencilerin farklılıklara saygı ve empatik eğilim düzeyi puan ortalamalarının diğer iki gruptan yüksek olduğu ancak bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu sonuç, ilkokul öğrencilerine yönelik geliştirilen ve hibrit olarak uygulanan Farklılıklara Saygı Eğitim Programının empatik eğilimi geliştirme konusunda etkili olmadığını, farklılıklara saygıyı geliştirme konusunda deney grubunda artışa sebep olduğunu ancak bu artışın yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir.

Alanyazında farklılıklara saygı ile ilgili geliştirilen ve etkililiği test edilen diğer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Kaya Korkmaz (2014), sosyal yapılandırmacı öğrenme ortamı tasarımının 7. sınıf öğrencilerinin kültürlerarası duyarlılığına etkisini incelediği doktora tezinde, deney grubuna uygulanan program sonrasında kültürlerarası duyarlılık değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Tertemiz ve Aslantaş (2016), çokkültürlü eğitime dayalı proje çalışmasında sınıf öğretmeni adayları ile çalışmıştır. Öğretmen adaylarının uyguladığı ve farklı kültürleri tanımayı içeren proje çalışmasında, projede yer almanın katılımcıların kültürel duyarlılıklarına etkisini incelemiştir. Araştırmanın bulgularında, öğretmen adaylarının kültürel duyarlılıklarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Spyropoulou ve diğerleri'nin (2020) okul tabanlı çok kültürlü ve ırkçılık karşıtı bir program olan Dostluk Projesinin

Yunan bağlamında uyarladıkları ve etkililiğini inceledikleri araştırmada, altı ilkokuldan 314 çocuk ile çalışmışlardır. Araştırmanın sonuçlarında uygulanan programın, ilkokul öğrencilerinin mültecilere yönelik genel tutumları, yabancı düşmanlığı ve hoşgörülü olmayan tutumlarını etkilediği, ancak fedakârlık üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Etik ilkelere göre çocukların araştırmaya katılmaları için ebeveynlerin onayı gereklidir. Bu sebeple ırkçılık karşıtı çok kültürlü bir programa izin veren ebeveynlerin mültecilere karşı olumsuz tutum gösterme düzeylerinin düşük olduğu söylenebilir. Ebeveynlerin farklı gruplara yönelik tutumlarının çocukların tutumlarını etkilediğinden, çalışma yapılan grubun çalışmadan önce de çeşitlilik konusunda olumlu algılara sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir (Pirchio ve diğerleri, 2018). Dimici (2021), üniversite öğrencilerine yönelik hazırlanan çokkültürlü eğitim uygulamalarıyla desteklenen yabancı dil öğretim programının öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyine etkisini incelediği doktora tezinin nicel veri analizinde, farklılıklara saygı değişkeninde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak nitel veri analizleri incelendiğinde, deney grubunun ön yargıların azalması, kültürlerarası beceri gelişimi, iletişim gibi alanlarda gelişim gösterdiği görülmüştür.

Örnek gösterilen çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da program uygulanan deney grubu ve uygulanmayan kontrol ve plasebo grupları arasında farklılıklara saygı değişkeni açısından son testlerin karşılaştırılmasında anlamlı bir farklılık bulunmuş, ancak ikili karşılaştırmalarda bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Araştırmada geliştirilmesi amaçlanan farklılıklara saygı değişkeni, duygu ve düşüncelerle ilgili olduğu için bu konudaki tutum değişikliğinin uzun zaman alması beklenmektedir (Dimici, 2021). Başbay (2014), ABD’de öğretmenlerle çokkültürlülük konusunda yaptığı çalışmada, öğretmenlerin ırk, cinsiyet, din gibi farklılıkların kısa sürede ve kısıtlı derslerle değişmesini beklemenin gerçekçi olmadığını düşündüklerini ifade etmiştir. Deney, kontrol ve plasebo grubundaki öğrencilerin farklılıklara saygı ön testinden aldıkları puan ortalamalarına bakıldığında bu puanların yüksek olduğu (deney grubunun ön test ortalaması 61, kontrol grubunun ön test ortalaması 63, plasebo grubunun ön test ortalaması 62) görülmektedir. Farklılıklara Saygı Ölçeği’nden alınabilecek en yüksek puan 90’dır. Bu durumda çalışmaya dâhil edilen öğrencilerin farklılıklara saygı düzeylerinin program uygulanmadan önce yüksek olduğu söylenebilir. Banks’e (2014) göre, çokkültürlülük konusunda yapılan çalışmaların yanında okul kültürünün ve okulda bulunan tüm personelin bu konuyu gözetmesi, farklı kültürlere saygıyı

öğrenmeyi olumlu etkileyecektir. Bu durum gerçekleşmediğinde, kültür konusunda uygulanan programlar yetersiz kalacak ve bireyler, farklı kültürlere saygı duymayı yaşamlarına aktaramayacaktır. Öğrencilerin, çokkültürlük gibi konulara yönelik tutumlarının verilen eğitimler ile olumlu yönde gelişmesi için bireysel çabanın yanında, eğitim ortamındaki diğer faktörlerin de katkısı gerekmektedir (Gay, 2014). Bu araştırmada, yalnızca programın uygulandığı sınıflarla çalışılmış, eğitim kurumunun diğer alanlarına yönelik bir çalışma yapılmamıştır. Araştırma için oluşturulan farklılıklara saygı programının bir kısmının, salgın koşulları sebebiyle uzaktan öğretimi öğrencilerin farklılıklara saygı ve empati düzeyini arttırmada yetersiz kalmasını etkilemiş olabilir. Başaran ve diğerlerinin (2020), uzaktan eğitimin etkililiğini araştırdığı çalışmasında, öğrenci ve öğretmenin fiziksel olarak ayrı kalması iletişim ve etkileşimi etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Sanal ortamda tam anlamıyla aktarılamayan eğitim öğretim ruhu, öğretmenin hissiyatını aktarabilmesini de güçleştirmiştir. Uzaktan eğitimde, derslerde öğrencilerden anında dönüt alınamaması, bireysel farklılıkların geri planda kalması ve aktif katılımın kısıtlanması, öğrenme ve davranış kazanımını olumsuz etkilemektedir. Akyürek'e (2020) göre, uzaktan eğitimde uygulamalı derslerin, teorik olarak verilen derslere göre öğrenciler üzerinde etkisinin az olduğu görülmüştür. Bunun yanında, öğrencilerin beceri ve tutum kazanmalarının daha zor olduğu söylenebilir.

Araştırmanın bulgularından farklı olarak Üner (2011), araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinden aldığı görüşlerden de yola çıkarak farklılıklara saygı eğitiminin çocukların empati ve farklı bireylerle olan ilişkilerini geliştirme düzeylerini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca farklılıklara saygı eğitiminin çocukların kendilerine yönelik algılarının olumlu yönde gelişmesine ve eleştirel düşünme becerisi kazanmalarında etkili olduğunu saptamıştır. Fearon ve Mearns (2012), Kuzey İrlanda'da 3-6 yaş arasındaki çocuklarla yaptığı çalışmada, çocuklar ve ebeveynlerin fiziksel, sosyal ve kültürel farklılıklara karşı olumlu tutum geliştirilmesini sağlamayı amaçlamıştır. Araştırmada, 868 ebeveyn, 232 uygulayıcı ve 1.181 çocuktan oluşan kapsamlı bir farklılıklara saygı eğitimi gerçekleştirilmiştir. Uygulanan farklılıklara saygı programının, katılımcıların farklılıklara karşı tutumlarını olumlu anlamda arttırdığı bulunmuştur. Farklılıklara saygı eğitimi konusundaki başka bir araştırma da Topçubaşı'nın (2015), 3. sınıf düzeyinde Hayat Bilgisi dersinin farklılıklara saygı kazanımlarına göre hazırlanan farklılıklara saygı eğitimi programının incelenmesidir. Araştırma sonuçlarında farklılıklara saygı eğitiminin öğrencileri

farklılıklara saygı tutumu konusunda olumlu etkilediği görülmüştür. Yapılan bir başka çalışma Özkabak Yıldız (2018) tarafından 5-6 yaş çocuklarına yönelik hazırlanan aile katılımlı farklılıklara saygı programının etkisinin araştırılmasıdır. Araştırma sonucuna göre hazırlanan eğitim programının uygulandığı çocukların farklılıklara saygı düzeyi uygulanmayan gruptaki çocuklara göre artmıştır. Yıldız'ın (2019) drama yöntemi ile uygulanan farklılıklara saygı eğitimi konusundaki araştırmasında ise uygulanan eğitimin, 5-6 yaş çocuklarının farklılıklara saygı düzeylerini tüm alt boyutlarda arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Alanyazında ilkokul öğrencilerine yönelik hazırlanan ve empati geliştirmeyi amaçlayan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Diker (2019), 18 ilkokul öğrencisi ile çalıştığı araştırmasında, deney grubuna çokkültürlü psikoeğitim programı uygulamıştır. Bu program, kültürlerarası duyarlılık ve empati becerisi puanlarında bir artışa neden olmamıştır. Ancak Yılmaz Bingöl ve Uysal'ın (2015), empati geliştirme grup rehberliği programının ilkokul ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerini arttırdığı görülmüştür. Özer (2016), yüksek lisans tezi kapsamındaki araştırmasında, empati eğitim programının anaokulu öğrencilerinin empati ve prososyal becerilerinde olumlu gelişmeler olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Turan (2018), ilkokul 4. sınıf öğrencilerine uyguladığı empati eğitim programını değerlendirdiği çalışmasında, programın kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumları olumlu yönde etkilediğini bulmuştur. Sayim (2021), araştırmasında yaratıcı drama etkinliklerinin ilkokul öğrencilerinin empatik eğilim ve sosyal becerilerini arttırmada etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Shechetman (2002), “Saldırgan Erkeklerde Bilişsel ve Duyuşsal Empati” isimli araştırmasında, saldırganlık davranışı gösteren 25, göstermeyen 27 erkek öğrenci ile çalışmıştır. Araştırmada, bilişsel ve duyuşsal empati düzeylerinin ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların bilişsel empati düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşmamış, saldırgan davranış gösterenlerin duyuşsal empati düzeylerinin göstermeyenlere göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katz (2008), kapsayıcı sınıflarda farklılığa saygı konusunda öğretmenlerin ve öğrencilerin deneyimlerini ve farklılığa saygı gösteren bir programın etkililiğini araştırdığı doktora tezinde, 4-7. sınıfa devam eden 121 deney, 97 kontrol grubunda olmak üzere 218 öğrenci ile çalışmıştır. Araştırmanın sonucunda uygulama yapılan sınıflardaki öğrencilerin, çeşitli kültürlerden ve çeşitli öğrenme güçlerine sahip sınıf arkadaşlarına sahip olmanın değerini anladıkları görülmüştür. Nitel analizdeki en güçlü bulgu, fırsat verildiğinde

öğrencilerin benlik algıları, başkalarına saygıları ve çevreleri hakkında derin ve anlamlı düşünme yetenekleri olduğuydu. Yapılan görüşmelerde öğrenciler, kapsayıcı, çeşitli bir okulda kendileri, akranları ve yaşam hakkında dürüst ve açık konuşmalar yapma fırsatının kendine ve sosyal saygı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

5.3. Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmacı ve uygulamacılara yönelik önerilerde bulunulmuştur. Araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak verilen öneriler aşağıda belirtilmiştir.

5.3.1 Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Pandemi dolayısıyla ağırlıklı olarak hibrit olarak uygulanan program yüz yüze uygulanabilir.
- Oluşturulan Farklılıklara Saygı Eğitim Programının etkililiği farklı gruplarda sınanabilir.
- Araştırma yapılan çalışma grubu için aile katımlı programlar hazırlanarak yeni araştırmalar yapılabilir.
- Araştırmada deney grubunun farklılıklara saygı düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir. Çeşitli öğrenme modelleri eklenerek program geliştirilebilir.
- Program, araştırma grubunun empatik eğilim düzeylerini arttırmada etkili olmamıştır. Programdaki empati konusundaki etkinlikler artırılarak program yeniden sınanabilir.
- Araştırma grubu pandemi dolayısı ile ikiye bölünmüş sınıflarda ve farklı sınıflardaki öğrenciler bir araya getirilmeden oluşturulmuştur. Daha geniş çalışma grupları ile yeni araştırmalar yapılabilir.
- Online olarak uygulanan oturumlarda farklılıklara saygı konularında etkinlikler oluşturmak amacıyla Web2.0 araçları kullanılmıştır. Yeni yapılacak araştırmalarda farklı Web2.0 araçları kullanılabilir ya da araçlar çeşitlendirilebilir.

5.3.2. Uygulamacılara Yönelik Öneriler

- Oluşturulan etkinlikleri sınıf rehber öğretmenleri öğrencilerine uygulayabilir.
- Oturumlarda kullanılan yüz yüze ve uzaktan uygulamaya uygun olan etkinlikleri birleştirebilirler veya yüz yüze verilen etkinlikleri online, online etkinlikleri yüz yüze kullanıma dönüştürebilirler.
- Öğretmenler, uygulamaları yaparken genel bir farklılıklara saygı konusu işlemek yerine engellilik, aile ve sosyal yapı, cinsiyet ve farklı kültürler alanları için ayrı etkinlikler kullanabilir. İhtiyaç duydukları konularda yeni farklılık alanları ekleyip etkinlikleri arttırabilirler.
- Öğrencilere uygulanan programın yanında aileleri farklılıklara saygı bilinçlendirmek amacıyla seminer, broşür, video vb. gibi çalışmalar hazırlanabilir.
- Farklılıklara saygı konusunda eğitim ortamındaki tüm öğretmenleri, kurum yöneticilerini ve velileri içeren eğitimler düzenlenebilir.
- Öğretmenlere MEB tarafından verilen eğitim veya seminer konularına farklılıklara saygı konusu dâhil edilebilir.
- Farklılıklara saygı eğitimi programı her sınıf düzeyine göre düzenlenip daha fazla öğrenciye uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- About, J. ve Ryan, T. (1999). Consstructing knowledge, reconstructing schooling. *Educational Leadership*, 57(3), 66-69.
- Aboud, F. E., Tredoux, C., Tropp, L. R., Brown, C. S., Niens, U., ve Noor, N. M. (2012). Interventions to reduce prejudice and enhance inclusion and respect for ethnic differences in early childhood: A systematic review. *Developmental review*, 32(4), 307-336. doi:10.1016/j.dr.2012.05.001
- Açıkgöz, K. Ü. (2014). *Aktif Öğrenme*. Biliş Yayınları.
- Akbulut, S. (2012). Gerçekten eşit miyiz? Acı(ma), zayıf gör(me) ve yok say(ma) ekseninde engelli ayrımcılığı. K. Çayır ve M.A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar (1. Basım ss. 149-162)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Aktın, K., Karakaya, M., Türk, Z. ve Aslan, Y. (2015). Okul öncesi dönemde farklı kültürlerin öğretimine yönelik uygulamalı bir çalışma. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(4), 258-277.
- Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan eğitim: Bir alanyazın taraması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-9.
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Aslan, S. ve Aybek, B. (2019). Testing the effectiveness of interdisciplinary curriculum-based multicultural education on tolerance and critical thinking skill. *International Journal of Educational Methodology*, 6(1), 43-55. doi: 10.12973/ijem.6.1.43
- Atak, H. (2017). Piaget ve Vygotsky'nin kuramlarında çocukların toplumsallaşma süreci. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 163-176. doi: 10.18863/pgy.281372
- Atasoy, Z. (2012). *Farklılıkların yönetimi: üniversite öğrencilerinin ayrımcılık algısının öğrenci başarı düzeyine etkisi üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Ayan Ceyhan, M. ve Koçbaş, D. (2011). *Çiftidillilik ve eğitim*, Eğitim Reform Girişimi, Sabancı Üniversitesi.

- Banks, J. A. (2014). *An introduction to multicultural education*. University of Washington, Seattle.
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. ve Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği üzerine bir çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 368-397.
- Başbay, A. (2014). Çokkültürlü eğitim kapsamındaki derslerin incelenmesi: Georgia State Üniversitesi örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(2), 585-608. doi: 10.12738/estp.2014.2.2055
- Bedir Erişti, S. D., Kuzu, A., Kabakçı Yurdakul, I., Akbulut, Y. ve Kurt, A. A. (2013). Veri toplama araçlarında bulunması gereken nitelikler. A. A. Kurt (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 117-138). Anadolu Üniversitesi.
- Beelmann, A. ve Heinemann, K. S. (2014). Preventing prejudice and improving intergroup attitudes: A meta-analysis of child and adolescent training programs. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(1), 10-24. doi:10.1016/j.appdev.2013.11.002
- Berger, R., Benatov, J., Abu-Raiya, H. ve Tadmor, C. T. (2016). Reducing prejudice and promoting positive intergroup attitudes among elementary-school children in the context of the Israeli–Palestinian conflict. *Journal of School Psychology*, 57, 53-72. doi:10.1016/j.jsp.2016.04.003
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. (2022, 24 Şubat). *UNHCR Türkiye istatistikleri*. <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>
- Bolgatz, J. (2005). Revolutionary talk: Elementary teacher and students discuss race in social studies class, *The Social Studies*, 96(6), 259-264. doi:10.3200/TSSS.96.6.259-264
- Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. K. Çayır ve M. A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar (1. Basım ss. 175-187)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Brown, M. R., Higgins, K., Eunsook, H. ve Thoma, C. (2003). Secondary students' perceptions of school life with regard to alienation: The effects of disability, gender and race. *Learning Disability Quarterly*, 26, 227-239. doi:10.2307/1593636
- Bruner, J. (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, O. E., Karadeniz, S. ve Demirel, F. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri (17. baskı). *Pegem Akademi Yayınları*.

- Cancilla, C. M. (2002). *The development and evaluation of a school based multi cultural program to promote respect for individuality and diversity in elementary school children: A case study* (Yayımlanmamış doktora tezi). Rutgers The State University Of New Jersey.
- Ceylan, M. (2003). *İki öğretmenin sınıf içinde motivasyon değişkenlerini dikkate alma davranışlarının betimlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Clayton, J. C., Ballif-Spanvill, B. ve Hunsaker, M.D. (2001). Preventing violence and teaching peace: A review of promising and effective antiviolence, conflict-resolution, and peace programs for elementary school children. *Applied ve Preventive Psychology*, 10(1), 1-35. doi:10.1016/S0962-1849(05)80030-7
- Çayır, K. ve Ceyhan, M. A. (2012). *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Daymon, C. ve Holloway, I. (2003). *Qualitative Research Methods in Public Relations and marketing communications*. Rout ledge.
- De Paola, M., ve Brunello, G. (2016). *Education as a Tool for the Economic Integration of Migrants*, IZA discussion papers, Institute for the Study of labor (IZA), Bonn.
- Derman-Sparks, L. ve Edwards, J. O. (2010). National Association for the Education of Young Children. *Anti-bias education for young children and ourselves*. National Association for the Education of Young Children.
- Diker, E. (2019). *İlkokul öğrencilerinin kültürlerarası duyarlık ve empati becerilerinde çokkültürlü psikoeğitim programının etkililiğinin sınanması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Dimici, K. (2021). *Çokkültürlü eğitim uygulamalarıyla desteklenen yabancı dil öğretim programının öğrencilerin farklılıklara saygı, eleştirel düşünme becerisi ve demokrasi anlayışları üzerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi.
- Durnil, M.L. (1999). *The triple crown program: Addressing respect and responsibility among elementary students* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eastern Illinois University.
- Earnest, J., Mansi, R., Bayati, S., Earnest, J. A., ve Thompson, S. C. (2015). Resettlemen experiences and resilience in refugee youth in Perth, *Western Australia. BMC Research Notes*, 8(1), 236. doi:10.1186/s13104-015-1208-7

- Ekmişoğlu, M. (2007). *Erken çocukluk döneminde farklılıklara saygı kavramı hakkında öğretmen görüşlerinin incelenmesi ve farklılıklara saygı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Ensslin, U. ve Hensky, B. (2003). *Viefalt ins gesprach bringen mit persona dolls. In: Preissing, Wagner, P. Kleine Kinder, keine Vovurteile. Interkulturelle und vovurteilsbewusste Arbeit in Kindertageseinrichtungen. Herder, Freiburgin Breisgau, (8), 118-131.*
- Erdem, E. (2001). *Program geliştirmede yapılandırmacılık yaklaşımı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Erdoğan, F. K. ve Baş, S. (2018). Özel gereksinimli birey farkındalığının 4-6 yaş çocuklarına kazandırılması. *Yaratıcı Drama Dergisi, 13(1), 101-114.*
- Eren, S. (2015). *Öyküleştirme yöntemine dayalı eğitimin beş yaş çocuklarında farklılıklara saygı kazanımına etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Eren, S. ve Erkan, N.S. (2016). Öyküleştirme yöntemine dayalı eğitimin beş yaş çocuklarında farklılıklara saygı kazanımına etkisinin incelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi, 2(2), 152-172.*
- Ergün, M. ve Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin yeniden değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi, 8(2), 269-292.*
- Fearon, K. ve Mearns, E. (2012). The media initiative for children: using early years programmes to tackle sectarianism and racism. *Early childhood care and education policy, 11(5), 137-147. doi: 10.18848/1447-9532/CGP/v11i05/39037*
- Futrell, M. H., Gomez, J. ve Bedden, D. (2003). Teaching the children of a New America: The challenge of diversity. *Phi Delta Kappan, 84(5), 381-385. doi:10.1177/003172170308400512*
- Gay, G. (2014). *Kültürel Değerlere Duyarlı Eğitim: Teori araştırma ve uygulama.* (H. Aydın, Çev.). Anı Yayınları.
- Genishi, C. ve Goodwin, A. L. (2012). *Diversities in early childhood education: rethinking and doing.* Routledge.
- Giugni, M. (2008). *Exploring Multiculturalism, Anti Bias and Social Justice in Children's Services.* Professional Support Coordination Unit and Children's Services Central.

- Gomolla, M. ve Radtke, F. O. (2002). *Institutionelle Diskriminierung. Die Herstellung ethnischer Differenz in der Schule*. Opladen: Leske ve Budrich. 35- 58.
- Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Ön yargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. K. Çayır ve M. A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar (1. Basım ss. 5-73)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gramelt, K. (2010). *Zu Konzept und Praxis einer Padagogik für den Umgang mit (Kultureller) Vielfalt*. Wiesbaden: GWV Fachverlage GmbH.
- Gülüm, B. (2021). *Farklılıklara saygı değerinin ortaokul öğrencilerine kazandırılmasında görsel sanatlar eğitiminin etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Gün, M. ve Nünükoğlu, P. (2019). İzmir yabancılar için Türkçe A1 kitabının yapılandırmacı yaklaşım ilkelerine göre değerlendirilmesi. *Researcher: Social Science Studies*, 7(3), 88-99. doi: 10.29228/rssstudies.36929
- Güneş, F. (2009). Türkçe öğretiminde günümüz gelişmeleri ve yapılandırıcı yaklaşım. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 1-21.
- Gürdoğan Bayır, Ö. (2019). A story-based analysis of elementary fourth graders' views on respecting differences. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 11(4), 403-411. doi: 10.26822/iejee.2019450798
- Güven, E. D. (2005). Eğitim üzerine yinelenen eleştiriler, alternatif öneriler. *Pivolka* 4(17), 6-8.
- Güven, E. (2012). *Sınıf öğretmeni adaylarının farklılıklara saygı düzeyleri ile özerklik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Hall, N. S. (1999). *Creative resources for the anti-bias classroom*. Delmar.
- Howard, G. R. (2007). As diversity grows, so must we. *Educational Leadership*, 64(6), 16-22.
- Hughes, C. (2017). *Understanding prejudice and education: The challenge for future generations*. Routledge.
- Hymel, S. ve Katz, J. (2019). Designing classrooms for diversity: fostering social inclusion. *Educational Psychologist*, 54(4), 331–339. doi:10.1080/00461520.2019.1652098
- Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) (2006). *Erken çocuklukta farklılıklara saygı eğitimi el kitabı*. Derin Yayınları.
- Karasar, N. (1999). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınları.

- Katz, J. (2008). *Teaching to diversity: Creating compassionate learning* (Yayımlanmamış doktora tezi). The University Of British Columbia.
- Kaya, A. ve Siyez, D. M. (2010). Ka-Si çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 110-125.
- Kaya Korkmaz, E. (2014). *Sosyal yapılandırmacı öğretmen ortamı tasarımının, öğrencilerin kültürlerarası duyarlılığına ve etnikmerkezciliğine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Koçbeker Eid, B. N., Saban, A. ve Uygun, N. (2017). İlkokullarda kaynaştırma öğrencilerine yönelik akran farkındalığı ve kabulü. Ö. Demirel ve S. Dinçer (Ed.), *Küreselleşen dünyada eğitim içinde* (s. 504-513). Pegem Akademi.
- Küçükavşar, A. (2010). *Yapılandırmacı yaklaşımın Türkçe eğitiminde okuduğunu anlama becerileri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lin, Y. M. (2008). *Beliefs and practices of anti-bias curriculum in early childhood settings by* (Yayımlanmamış doktora tezi). Florida: Florida State University College Of Education.
- Lindsey, A., King, E., Hebl, M. ve Levine, N. (2015). The impact of method, motivation, and empathy on diversity training effectiveness. *Journal of Business and Psychology*, 30(3), 605-617. doi:10.1007/s10869-014-9384-3
- Lintner, T. (2005). A World of difference: Teaching tolerance through photographs in elementary school, *The Social Studies*, 96(1), 34-37. doi:10.3200/TSSS.96.1.34-37
- Martin, C. L., ve Ruble, D. (2004). Children's search for gender cues: Cognitive perspectives on gender development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(2), 67–70. doi:10.1111/j.0963-7214.2004.00276.x
- MEB (2006). *Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı (36-72 Aylık Çocuklar İçin) Kitabı*. Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2013). *Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı Kitabı*. Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2018). *İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- MEB (2020). *Milli Eğitim Bakanlığı Sınıf Rehberlik Programı*. Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mercin, L. ve Diksoy, İ. (2017). Değerler eğitiminde görsel sanatların yeri. Ö. Demirel ve S. Dinçer (Ed.), *Küreselleşen dünyada eğitim içinde* (s. 287-296). Pegem Akademi.
- Merlin, C. (2017). School Counselors and multicultural education: Applying the five dimensions. *Journal of School Counseling*, 15(6), 1-31.
- Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.05.07.2022 tarihinde <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmiistatistikler/icerik/64>'den alınmıştır.
- Mooney, C. G. (2000). *Theories of Childhood: An Introduction to Dewey, Montessori, Erikson, Piaget and Vygotsky*. Redleaf Press.
- Son, G. M. (2006). Respect for diversity: An international overview. Working Paper 40. Bernard van Leer.
- Stern, L. C. ve Bettmann, E. H. (2000). *Hate hurts: How children learn and unlearn anti prejudice*. Defamation League.
- Öksüz, Y. ve Güven, E. (2012). Farklılıklara saygı ölçeği (FSÖ): geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Academic Social Science*, 5(5), 457-473. doi: 10.9761/jasss_247
- Öksüz, Y., Güven Demir, E. ve Maminova, C. (2017). Farklılıklara saygı ölçeğinin Kırgız kültürüne uyarlanması. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 53-62.
- Özer, G. (2016). *Empati eğitim programının anaokulu çocuklarının empatik ve prososyal becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Özkabak Yıldız, T. (2018). *5-6 yaş grubu için geliştirilen aile katılımlı farklılıklara saygı programının çocukların farklılıklara saygı düzeyine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özturgut, O. (2011). Understanding multicultural education. *Current Issues in Education*, 14(2), 1-9.
- Paker, M. (2012). Psikolojik açıdan ön yargı ve ayrımcılık. K. Çayır ve M. A. Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar (1. Basım ss. 5-73)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pala, A. (2008). Öğretmen adaylarının empati kurma düzeyleri üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(23), 13-23.

- Palmer, D. (2010). Race, power, and equity in a multiethnic urban elementary school with a dual-language “strand” program. *Anthropology ve Education Quarterly*, 41(1), 94–114. doi:10.1111/j.1548-1492.2010.01069.x
- Pirchio, S., Passiatore, Y., Panno, A., Maricchiolo, F., ve Carrus, G. (2018). A Chip off the old block: Parents’ subtle ethnic prejudice predicts Children’s implicit prejudice. *Frontiers in Psychology*, 9(110). doi:10.3389/fpsyg.2018.00110
- Ponterotto, J. G., Mendelowitz, D. E. ve Collabollotta, E. A. (2008). Promoting multicultural personality development: A strengths-based positive psychology worldview for schools. *Professional School Counseling*, 12, 93-99. doi:10.1177/2F2156759X0801200215
- Raabe, T., ve Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: A multinational meta-analysis of age difference. *Child Development*, 82(6), 1715–1737. doi:10.1111/j.1467-8624.2011.01668.x
- Rahmawati, I., Basith, A. ve Samarinda, I. (2020). The implementation of multicultural education on the 2013 curriculum at yppsb elementary school East Kutai. *Tarbiyah: Jurnal Ilmiah Kependidikan*, 9(1), 32-41. doi:10.18592/tarbiyah.v9i1.3457
- Rogers, Carl R. (1983). “Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir.” Çev. F. Akkoyun. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 16, 103-124.
- Ross, S. M. (2004). *Introduction to Probability and Statistics for Engineers and Scientists*. Department of Industrial Engineering and Operations Research University of California.
- Rosenzweig, S. (1998). *I have a new friend in me: The effect of a multicultural/anti-bias curriculum on the development of social cognition in preschoolers* (Yayımlanmamış doktora tezi). The University of Arizona.
- Ryan, K. ve Bohlin, K. (1999). *Building Character in Schools*. Jossey-Bass Inc.
- Ryan, C. L., Patraw, J. M. ve Bednar, M. (2013). Discussing princess boys and pregnant men: Teaching about gender diversity and transgender experiences within an elementary school curriculum, *Journal of LGBT Youth*, 10(1-2), 83-105. doi:10.1080/19361653.2012.718540
- Sayim, M. (2021). *Yaratıcı drama etkinliklerinin empatik eğilim ve sosyal beceri düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi.
- Selley. N. (1999). *The Art of Constructivist Teaching in the Primary School*. David Fulton Publishers.

- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Pegem Akademi.
- Serttaş, A. ve Eral, A. G. (2017). Türkiye’de yayınlanan çizgi dizilerde engelli bireylerin temsili: TRT çocuk kanalı örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 1(44), 331-347.
- Shechtman, Z. (2002). Cognitive and affective empathy in aggressive boys: Implications for counseling. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 24(4), 211-222. doi:/10.1023/A:1023316712331
- Sink, C. (2002). Comprehensive guidance and counseling programs and the development of multicultural student-citizens. *Professional School Counseling*, 6, 130-137.
- Smith-Trawick, J. (2018). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim Çok Kültürlü Bir Bakış Açısı*. (B. Akman, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Spyropoulou, E., Sourlantzi, A., Karakosta, A., Kotsampasoglou, M. ve Giovazolias, T. (2020). Longitudinal evaluation of friendship project: A multicultural – antiracist program for elementary school children, *Current Psychology*. doi:10.1007/s12144-020-00842-w
- Suprptiningrum, S. ve Agustini, A. (2015). Membangun karakter siswa melalui budaya ekoloh di sekolah dasar. *Jurnal Pendidikan Karakter*, 2, 219–228. doi: 10.21831/jpk.v0i2.8625
- Szaflarski, M., ve Bauldry, S. (2019). The effects of perceived discrimination on immigrant and refugee physical and mental health. In R. Frank (Ed.), *Immigration and Health* (s. 173–204). Emerald Publishing Limited.
- Şaşan, H. H. (2002). Yapılandırmacı öğrenme. *Yaşadıkça Eğitim*, 49-52.
- Şentuna, A.B. (2011). *Okul öncesi eğitim alan 48-60 aylık çocukların farklı kültürleri tanımlarının, dünyadaki farklı kültürlere karşı bakış açılarında yaratacağı farkların incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.
- Taştekin, E., Yükçü, B. Ş., İzoğlu, A., Güngör, I., Uslu, A. E. I., ve Demircioğlu, H. (2016). Okul öncesi öğretmenlerinin çok kültürlü eğitime yönelik tutumlarının ve algılarının incelenmesi. *Hacettepe Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 0-0.
- TDK, (2019), *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gtsvearama=gtsveguid=TDK.GTS.5a552b022cc302.50706567,26/12/2019.

- Tertemiz, N. ve Aslantaş, S. (2016). Çokkültürlü eğitime dayalı proje çalışmasının sınıf öğretmeni adaylarının kültürlerarası duyarlılık düzeylerine etkisi. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 7-22.
- Topçubaşı, T. (2015). *Farklılıklara saygı eğitim programının öğrencilerin farklılıklara saygı düzeyine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi.
- Tudorache, A. L. ve Weidinger, V. (2000). *Toolkit on intercultural dialogue*. Service Civil International Sint Jacobsmarkt. https://site-484428.mozfiles.com/files/484428/Final_Toolkit_compressedInterculturalDialogue.pdf
- Turan, M. (2018). *Empati eğitim programının ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin kaynaştırma öğrencilerine yönelik tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). *İstatistiklerle kadın*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Kadin-2021-45635>.
- Unutkan, Ö. P. (2007). Çin'i ülke ve kültür olarak 5-6 yaş çocuklarına tanıtan eğitim programının etkisinin deneysel olarak incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 155-162.
- Üner, E. (2011). *Okul öncesi eğitim programındaki 36-72 aylık çocuklara farklılıklara saygı eğitimi kazandırmanın öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi.
- Vaiz, O. ve Güneşli, O. (2018). Technology-assisted tolerance education at elementary schools within the framework of inspector qualifications. *International Journal of Methodology*, 52(2), 1077-1091. doi:10.1007/s11135-017-0558-8
- Vygotsky, L. S. (1998). *Düşünce ve Dil*. (S. Koray, Çev.). Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Wagner, P. (2017). Vorurteilsbewusste bildung und erziehung mit jungen kindern.
- White, F. A., ve Gleitzman, M. (2006). An examination of family socialization processes as moderators of racial prejudice transmission between adolescents and their parents. *Journal of Family Studies*, 12(2), 247-260. doi: 10.5172/jfs.327.12.2.247
- Widodo, A., Maulyda, M. A., Fauzi, A., Sutisna, D., Nursaptini, N. ve Umar, U. (2019). Tolerance education among religious community based on the local wisdom values in primary

- schools. *Proceedings of the 1st Annual Conference on Education and Social Sciences*, 465, 327-330. doi:10.2991/assehr.k.200827.082
- Wilson, B. G. (1997). Reflections on constructivism and Instructional design, C. R. Dills & A. J. Romoszowski (Ed.), *Instructional development paradigms* (pp. 63–80). Educational Technology Publications.
- Wolpert, E. (2002). Redefining the Norm: Early Childhood Anti-Bias Strategies. In E. Lee, D. Menkartve M. Okazawa- Rey (Eds.), *Beyond heroes and holidays: A paractical guide to K-12 anti- racist, multicultural education and staff development*. Washington. DC: Teaching for Change.
- Yahya, R. (2016). Bridging home and school: understanding immigrant mothers’ cultural capital and concerns about play-based learning. *Early Years*, 36(4), 340-352. doi:10.1080/09575146.2015.1110786
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2(2), 113-118.
- Yıldırımçakar, A. (2018). *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin informal ilişki düzeyleri ile farklılıklara saygı düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Yıldız, H. (2019). *Yaratıcı drama yöntemiyle verilen eğitimin 5-6 yaş çocukların farklılıklara saygı kazanımına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Yılmaz, V. (2015). *Engellilerin eğitime erişiminde kamusal sosyal destek programlarının önemi*. Birinci kısım: Temel metinler, 81-92.
- Yılmaz Bingöl, T. ve Uysal, R. (2015). Empati geliştirme grup rehberliği programının ilköğretim ikinci sınıf öğrencilerinin empati düzeylerine etkisi. *İlköğretim Online*, 14(2), 430-437. doi:10.17051/ilo.2015.90489
- Yüksek Usta, S. (2019). *Okul öncesi tarih coğrafya eğitim programının çocukların duygusal zeka ve farklılıklara saygı düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.
- Zimmerman, T. S., Aberle, J. M., ve Krafchick, J. L. (2005). FAIR: A diversity and social justice curriculum for school counsellors to integrate school-wide. *Guidance and Counselling*, 21, 47-56.

EKLER

EK-1 VELİ İZİN FORMU

Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, “Farklılıklara Saygı Eğitim Programının İlkokul Öğrencilerinin Farklılıklara Saygı ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi” adıyla, 26 Mart- 10 Mayıs tarihleri arasında yapılacak bir araştırma uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Öğrencilerin farklılıklara saygı duyma ve empati düzeylerini arttırmak.

Araştırma Uygulaması: Anket / Görüşme / Gözlem şeklindedir.

Araştırma T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’nın ve okul yönetiminin de izni ile gerçekleştirilmektedir. Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı tamamen sizin isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmamama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilemeyecektir.

Çalışmada öğrencilerden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar tamamıyla gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulamalar, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden çocuğunuz kendisini rahatsız hissederse cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürdür. Bu durumda rahatsızlığın giderilmesi için gereken yardım sağlanacaktır. Çocuğunuz çalışmaya katıldıktan sonra istediği an vazgeçebilir. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, çalışmayı

tamamlamayacağını söylemesi yeterli olacaktır. Anket çalışmasına katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Çalışma bittikten sonra bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı: Ezgi Esentürk

İletişim Bilgileri: 05397624730-esenturkezgi@gmail.com

Velisi bulunduğum sınıfı numaralı öğrencisi
.....

.....'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin
veriyorum. (Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).

.../.../.....

İsim-Sovisim İmza:

EK-2 KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili öğrenciler,

Aşağıda sizinle ve ailenizle ilgili bazı sorular yer almaktadır. Lütfen soruların tamamını cevaplayın. Cevaplarınızı benden başkası görmeyeceği için soruları doğru cevaplamanız çok önemlidir.

Adı-Soyadı:

Sınıf-Şube: 3/

Okul Numarası:

Cinsiyet: Kız ()

Erkek ()

Doğduğunuz Ülke: Türkiye ()

Diğer:

Anne-Baba: Birlikte Yaşıyor ()

Ayrı Yaşıyor ()

Kardeş Sayınız:

Evinizde hangi dil konuşuluyor:

Annenizin Öğrenim Durumu:

Babanızın Öğrenim Durumu:

Okur-yazar değil ()

Okur-yazar değil ()

İlkokul() İlkokul()

Ortaokul() Ortaokul()

Lise() Lise()

Üniversite ()

Üniversite ()

Ailenizde Engelli Birey Var Mı: Var ()

Yok ()

EK-3 FARKLILIKLARA SAYGI ÖLÇEĞİ

Soy İsmin İlk Üç Harfi: _____ Çocuğun İlk Adı: _____

Cinsiyet: _____ Doğum Tarihi: _____ Doğduğu Ülke: _____

Çocuk Şu An Yaşadığı Ülkede Mi Doğmuş? _____ Evet _____ Hayır. Eğer HAYIRSA,

Doğduğu Ülke Neresi? _____

Okul Türü: Devlet _____ Özel _____

Sorular	Katılıyorum	Biraz katılıyorum	Katılmıyorum
A. Cinsiyet			
A1. Bence büyüyünce kız arkadaşlarım itfaiyeci / erkek arkadaşlarım hemşire olabilir.			
B. Aile – Sosyal Yapı			
B1. Bence dünyadaki bütün aileler birbirine benziyor.			
B.Aile – Sosyal Yapı Sorularının Devamı			
B5. Bence ailem bizden farklı ailelerle de (daha farklı bir dil konuşan vb.) arkadaş olabilir.			
C. Engel			
C1. Bence herhangi bir fiziksel engele (yürüme, görme, konuşma vb.) sahip çocuklar bizden farklıdır.			
D. Farklı Kültürel Geçmiş			
D1. Teninin rengi benim ten rengimden daha farklı olan (mesela daha koyu / açık) bir çocuk sınıfına gelse, onunla arkadaş olmak isterim.			

EK-4 KA-Sİ EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ

ÇOCUK FORMU

AÇIKLAMA: Sevgili öğrenciler aşağıda bazı durumlara ilişkin düşünceler ifade eden cümleler bulunmaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatlice okuyarak o durumun size ne kadar uyduğunu düşünün ve kararınıza en uygun seçeneğin içine çarpı koyarak düşüncenizi belirtin. Cevaplarınızın kimseyle paylaşılmayacağından emin olun. Bu anketin sizin okul çalışmalarınızla bir ilgisi yoktur. Sizden düşüncelerinizi içten bir şekilde ifade etmeniz beklenmektedir. Lütfen tüm soruları cevaplamaya çalışın		Bana hiç uygun değil	Bana biraz uygun	Bana oldukça uygun	Bana tamamen uygun
1	Bir arkadaşım sınavlardan kötü not aldığında onun duygularını anlayabilirim.	1	2	3	4
2	Karşımda acı çeken birini gördüğümde aynı acıyı ben de hissederim.	1	2	3	4
3	Bir arkadaşım mutlu olduğu zaman ben de kendimi mutlu hissederim	1	2	3	4
4	Herhangi bir olay karşısında kendimi arkadaşlarımın yerine koyabilirim.	1	2	3	4
5	Yakınını kaybeden bir insanın duygularını anlayabilirim.	1	2	3	4

EK-5 FARKLILIKLARA SAYGI ÖLÇEĞİ KULLANIM İZNİ

Mihrap Divrengi

Alıcı:

9 Tem 2019 Sal 15:06 ☆ ↩ ⋮

Ezgi Hocam merhaba,

Ekte ölçeği bulabilirsiniz.

Kaynakçada göstermek ve çalışmanın sonucundan elde ettiğiniz bulguları Ebru hocamla ve benimle paylaşmak koşulu ile kullanabilirsiniz.

Umarım çalışmanıza fayda sağlar.

İyi çalışmalar dilerim.

Uzm. Mihrap Divrengi
Bilfen Anaokulları Koordinatör Yardımcısı

Bulgurlu Mah. Üçpınar Cad. No: 89
Küçükçamlıca Üsküdar İstanbul

EK-6 KA-Sİ EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ KULLANIM İZİNİ

Alim KAYA

Alıcı: ben

17 Eyl 2019 13:21

Değerli Meslektaşım; Çocuk ve Ergenler için Empatik Eğilim Ölçeği'ni araştırmanızda elbette kullanabilirsiniz. Bunun yanında kendi örneklemeniz üzerinden elde ettiğiniz psikometrik sonuçları da bizimle paylaşırsanız memnun olurum Çalışmalarınızda başarılar ve kolaylıklar dilerim.

Prof.Dr.Alim KAYA

Mersin Üniversitesi

Eğitim fakültesi

Eğitim Bilimleri Bölümü

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Başkanı

ezgi esentürk

4 Tem 2019 Per, 10:56 tarihinde şunu yazdı:

3 Ek

Diğdem M. Siyez

Alıcı: ben

18 Tem 2019 Per 18:53

merhaba ezgi

ölçeği ekte gönderiyorum. çalışılmandaölçek maddelerinde bir değişiklik yapmadan kullanabilirsin. iyi çalışmalar

D.S.

Prof.Dr.Diğdem M. Siyez

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi

Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı Başkanı

Professor Diğdem M. SİYEZ

Dokuz Eylul University Faculty of Education at Buca

Department of Counseling and Guidance

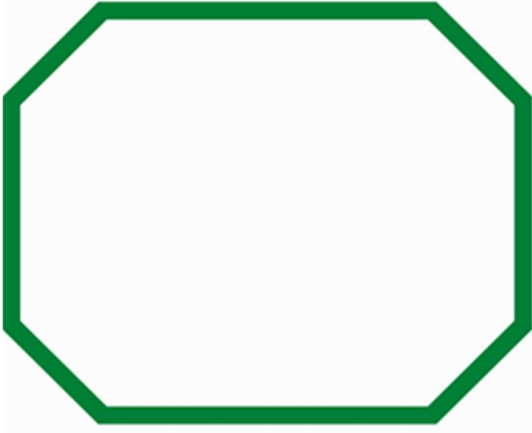
ezgi esentürk

, 13 Tem 2019 Cmt, 18:34 tarihinde şunu yazdı:

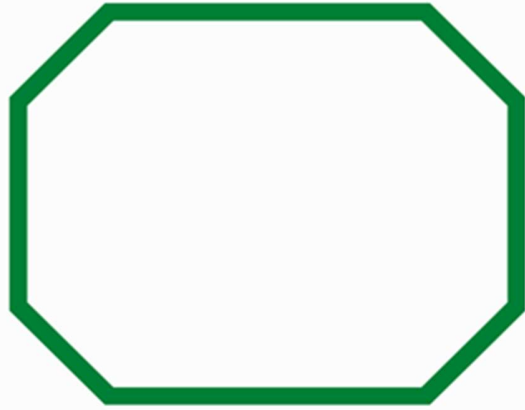

İnsanlar Rengârenktir

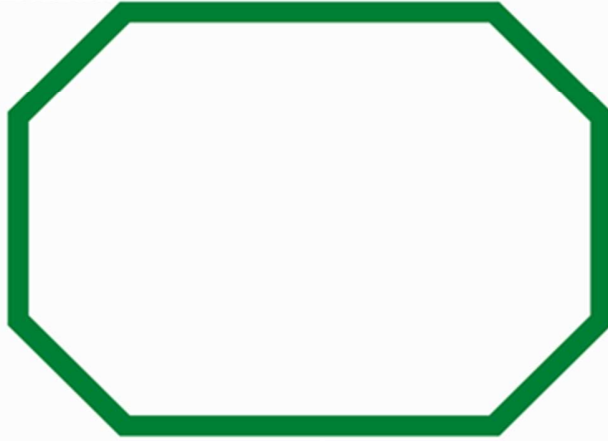
(Kendindeki renkleri çiz. aynaya bak ya da birisinden sana hangi renkleri kullanman gerektiğini söylemesini iste)

SAÇLARIM

GÖZLERİM

TENİM

Birçok ten rengi beyaz, sarı, pembe, esmer, kahverengi ve siyahın karışımından oluşur. Hiç kimse tam beyaz ya da tam siyah değildir. Hepimiz birçok rengin karışımıyız.

EK-8 ONUNLA OYNAR MISIN ETKİNLİĞİ

EK-9 KAHOOT YARIŞMASI ETKİNLİĞİ

Evdeki bozulan eşyaları yalnızca babalar/erkekler tamir etmelidir.

Atla

1

Takım Konuşması

0
Cevap

◆ Doğru

▲ Yanlış

9/16

kahoot.it Oyun PIN'i: 4012859

Evdeki herkes ev işlerinden sorumludur. Erkekler/babalar da ev işi yapabilirler.

İleri

6/16

kahoot.it Oyun PIN'i: 4012859

EK-10 FARKLI FARKLI KÜLTÜRLER ETKİNLİĞİ

0:38

 <i>Hindistan</i>	 <i>Afrika</i>	 <i>İran</i>	 <i>Arabistan</i>	 <i>Bulgaristan</i>	 <i>Japonya</i>
 <i>Meksika</i>	 <i>İskoçya</i>	 <i>Brezilya</i>	 <i>Afganistan</i>	 <i>Azerbaycan</i>	 <i>Türkiye</i>

☰ Rastgele Değer Değiştirici Karıştır Geri Yükleme Kaldırıldı ➤➤

0:07

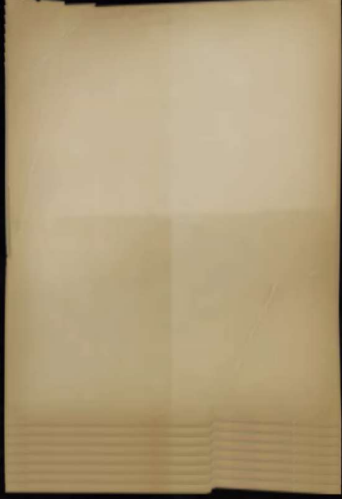
 <i>Hindistan</i>	 <i>Afrika</i>	 <i>İran</i>	 <i>Arabistan</i>	 <i>Bulgaristan</i>	 <i>Japonya</i>
 <i>Meksika</i>	 <i>İskoçya</i>	 <i>Brezilya</i>	 <i>Afganistan</i>	 <i>Azerbaycan</i>	 <i>Türkiye</i>

☰ Rastgele Değer Değiştirici Karıştır Geri Yükleme Kaldırıldı ➤➤

EK-11 AİLE RESİMLERİ ETKİNLİĞİ

EK-12 EMPATİ ADIMLARI ETKİNLİĞİ

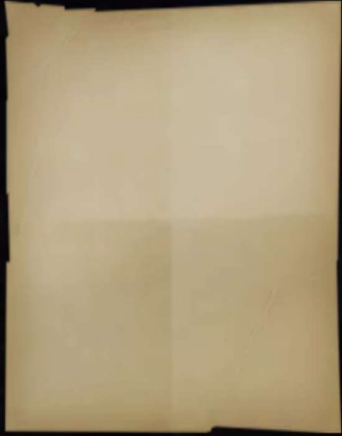

Bu ayakkabıyı
giyen çocuk
arkadaşlarından
farklı bir dil
konuştuğu için
oyuna alınmadı.

Bu ayakkabıyı
giyen çocuk farklı
bir ülkeden geldiği
için kimse onunla
oturmak istemedi.

EK-13 MEB ARAŞTIRMA İZİNİ

T.C.
KONYA VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-83688308-605.99-24565402
Konu : Araştırma İzni (Ezgi ESENTÜRK)

22.04.2021

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE (Öğrenci İşleri Daire Başkanlığı)

İlgi : a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 21.01.2020 tarihli ve 2020/2 sayılı

Genelgesi.

b) 09/04/2021 tarihli ve E-50913635-14.03-66891 sayılı yazınız.

Üniversiteniz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ezgi ESENTÜRK'ün "Farklılıklara Saygı Eğitim Programının İlkokul Çocuklarının Farklılıklara Saygı ve Empatik Eğitim Düzeyine Etkisi" konulu araştırmasını uygulama talebi incelenmiştir.

Araştırmanın; Selçuklu ilçesinde bulunan resmi ve özel ilkokullarda eğitim gören 3. ve 4. sınıf öğrencilerine eğitim öğretimi aksatmamak ve ilgi (a) Genelgede belirtilen açıklamalara uyulması kaydıyla uygulanmasında sakınca görülmemektedir. Müdürlüğümüze bağlı eğitim kurumlarındaki çalışmaların 2020-2021 eğitim öğretim yılı içerisinde tamamlanması zorunludur. Araştırma kapsamında yürütülecek çalışmaların 2020-2021 eğitim öğretim yılında tamamlanmaması durumunda Müdürlüğümüzden tekrar izin alınması gerekmektedir.

Araştırmada Müdürlüğümüz tarafından onaylanarak gönderilen veri toplama araçlarının kullanılması, elde edilecek kişisel verilerin gizliliği hususuna dikkat edilmesi ve araştırma sonucunun çalışma bitiminden itibaren 30 gün içerisinde CD ortamında bir nüsha olarak Müdürlüğümüze gönderilmesi gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve adı geçene tebliğini arz ederim.

Seyit Ali BÜYÜK
İl Milli Eğitim Müdürü

EK-14 ETİK KURUL İZNİ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu
KARAR

Toplantı Tarih : 09/03/2020

Karar Sayısı : 72

Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü **Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ**'ın danışmanlığını, **Ezgi ESENTÜRK**'ün araştırmacılığını üstlendiği, "*Farklılıklara Saygı Eğitim Programının İlkokul Çocuklarının Farklılıklara Saygı ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi*" başlıklı tez çalışması kapsamında kullanılacak olan çalışmanın uygunluğunun görüşülmesi istemi.

Üniversitemiz Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü **Dr. Öğr. Üyesi Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ**'ın danışmanlığını, **Ezgi ESENTÜRK**'ün araştırmacılığını üstlendiği, "*Farklılıklara Saygı Eğitim Programının İlkokul Çocuklarının Farklılıklara Saygı ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi*" konulu çalışmanın, fikri hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğun başvurucuya ait olmak üzere, proje süresince uygulanmasının etik olarak **uygun olduğuna** oy birliği ile karar verilmiştir.

Başkan
Prof. Dr.
Osman ERAVŞAR
(imza)

Başkan Yrd.
Prof. Dr.
Bahattin ÖZDEMİR
(imza)

Üye
Prof. Dr.
Hilmi DEMİRKAYA
(imza)

Üye
Prof. Dr.
Mustafa ŞEKER
(imza)

Üye
Prof. Dr.
Adnan DÖNMEZ
(imza)

Üye
Prof. Dr.
Abdullah KARAÇAĞ
(imza)

Üye
Prof. Dr.
Eyyup YARAŞ
(katılamadı)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyad: Ezgi Esentürk

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Pamukkale Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü-
2014/2018

Yüksek Lisans Öğrenimi: Akdeniz Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Bölümü –2018/2022

İş Deneyimi:

Konya/Selçuklu Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi –Psikolojik Danışman/Rehber
Öğretmen

Konya/Selçuklu Mustafa Necati İlkokulu – Psikolojik Danışman/Rehber Öğretmen

ÖZET

**FARKLILIKLARA SAYGI EĞİTİM PROGRAMININ İLKOKUL
ÖĞRENCİLERİNİN FARKLILIKLARA SAYGI VE EMPATİK EĞİLİM
DÜZEYLERİNE ETKİSİ**

ESENTÜRK, Ezgi

14 Yüksek Lisans, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Evrim ÇETİNKAYA YILDIZ

Agustos 2022, 86 sayfa

Araştırmanın amacı, ilkököl öğrencilerine yönelik geliştirilen Farklılıklara Saygı Eğitim Programı'nın öğrencilerin farklılıklara saygı tutumlarına ve empatik eğilimlerine etkisini incelemektir. Bu araştırmanın modeli 3x3' lük ön test, son test, izleme testli; deney, kontrol, placebo grublu yarı deneysel modeldir. Araştırmanın bağımsız değişkeni, deney grubuna uygulanan Farklılıklara Saygı Eğitim Programı'dır. Araştırmanın bağımlı değişkenleri ise, öğrencilerin farklılıklara saygı tutumu ve empatik eğilimleridir. Programda ön test, son test ve izleme testi olarak üç gruba da Farklılıklara Saygı Ölçeği ve Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği uygulanmıştır. Araştırma, Konya iline bağlı, merkez ilçelerden birinde bulunan bir devlet ilkökülünde, 2020- 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Akdeniz Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

31.08.2022

Ezgi ESENTÜRK